

ÉRIU

The Journal of the School of Irish
Learning, Dublin

VOL. VIII

DUBLIN
SCHOOL OF IRISH LEARNING
HODGES, FIGGIS, & CO. LTD.

1916

IRISH GRAMMATICAL TRACTS

PREFACE

BETWEEN the language of the Old Irish glosses and that of the various dialects now spoken lies the wide field of Middle and Early Modern Irish. Apart from the interest of this period for its own sake, the time has come to investigate it for the light it will throw upon many problems connected with the earlier and later periods. No contribution to such an investigation would be more fruitful than a study of the standard literary dialect as taught and practised in the bardic schools from the thirteenth to the seventeenth century.

Fortunately there is no need to begin all over again the long, if interesting, task of collecting examples of accidence and syntax. This part of the work had already been accomplished four hundred years ago by our native grammarians. With a keen interest in their own language which was rare in Europe at that time, and a diligence and ingenuity which the great Indian scholars would not have despised, they had studied and expounded in minute detail the usages of the literary dialect.

At a much earlier period we find tracts like the *Uraicept*, full of absurd speculations on the origin of the Gaelic language. These are repeated and re-echoed for centuries in the worthless etymological glosses which disfigure the law commentaries. But the tracts which I now propose to publish belong to a different class. In the present instalment, it is true, the *Uraicept* is quoted at the beginning; but when once he has left behind the mythical invention of the alphabet, the author is on solid ground, and confines himself to facts.

The examples adduced to support the rules and to illustrate the paradigms form the most valuable portion of the work. They consist chiefly of couplets from the works of celebrated poets, and even allowing for the fact that the same couplet may illustrate more than one point, the quotations in the various tracts run into thousands. There is rarely anything to show whence these excerpts are taken, and in most cases it will be impossible to trace their source, but I have identified a number of couplets by Muircadhach Albanach, Donnchadh Mór Ó Dálaigh, Gilla Brighde Mac Con Midhe, Gofraidh Fionn Ó Dálaigh, Tadhg Óg Ó Huiginn, and other poets. It is clear that the compilation was made with the practical object of teaching students in the bardic colleges what to use and what to avoid in compositions

which were to pass current all over Ireland and western Scotland.

The importance of these tracts will be at once recognised by scholars. In the department of grammar alone they often supply information, compiled at a time when the language was in its most cultivated state, such as we could not now hope to attain by years of independent research, for much of the material on which these collections were based has perished. In the case of rare words the examples quoted will be of great interest to lexicographers. And for editors of texts, who have so often to emend the work of late and ignorant scribes, the first requisite is a knowledge of what the native schools, and consequently the particular author, would have regarded as correct. In reading the poetry of the thirteenth and following centuries I have often found difficulties solved by reference to these tracts, sometimes the very line quoted with a better reading. For instance, the lines quoted in § 31 of this instalment (and elsewhere to illustrate the declension of *tunna*) are from a poem by Gofraidh Fionn Ó Dálaigh. The only existing copy of the poem in which the first line is legible has the corrupt reading *is ferr* for *ibhthér*.

As might be expected, the number and order of the citations vary considerably in different MSS. The tracts were doubtless revised from time to time in the schools, and copyists would introduce further apt examples from later poets. This complicates the problem of date and authorship. But one copy of the tract on declension, the third gathering in C.11.3, Stowe MSS., R.I.A., has a colophon dated 1552. Taking this as an inferior limit, and considering the number of citations from poets of the preceding century which are found in all the copies, we shall not be far out in assuming that this tract at least was compiled or re-edited about the beginning of the sixteenth century.

There are three principal tracts, one on declension, consisting of paradigms like those given in §§ 87 and 88, followed by lists of similarly declined nouns, with illustrative quotations, one on irregular verbs, and one largely syntactical. In all these the language is looked upon chiefly as an instrument for versification. There are also tracts dealing more especially with metrics, the sources whence Molloy drew the information contained in his *Grammatica Latino-Hibernica*. These may be published as a supplement to the more strictly grammatical tracts.

The tract which I have called 'Introductory' was probably compiled later than the others. It is found in 24 P. 8, R.I.A., a well-written paper MS. of about the middle of the seventeenth century. This MS. also contains the tracts on declension and on syntax. There is a poor copy in H.1.15 (T.C.D.), p. 755 sqq., written by Tadhg Ó Neachtain in 1734, where it is called *Romhradh leabhair ceirt na Neigis*, 'Preface to the Poets' Book of Declensions.' Ó Neachtain was a diligent scribe, but was

plainly unversed in the technicalities of the subject, for he regularly extends *l.* (= *lochdach*) as *no*, confusing it with *t*. Unfortunately this Introductory tract is incomplete, for it fails to solve many of the problems mentioned in the opening sections. It has few quotations, but it contains a mass of information on spelling and pronunciation, metrics, the government of prepositions, syntax, nominal composition and derivation, flung together in a haphazard fashion. The amount of explanation and commentary given makes it, however, much more intelligible and interesting to read than the other tracts, which are really works of reference.

In editing a late manuscript I have not thought it necessary to mark extensions by italics. Abbreviations are rare except in the case of technical terms, such as *connsuine* (*.c.*), *cóir* (*.c.*), *lochdach* (*.l.*), *feirinnsgne* (*.f.*), *baininnsgne* (*.b.*). In all these cases the full spelling is obvious. I have retained the symbol *7*. For *s* I have written (*a*)*chd*, not (*a*)*cht*, since the former is always found when the word is written out in this MS., and even in the sixteenth-century vellums it is referred to as *coll co n-uathad duir*. The tall *e* at this period is distinct in function from the other *e*; it is never used for the long vowel, and is understood to represent *ea*. To transcribe it otherwise would make nonsense of the argument in § 11. I have supplied accents, which, however, are rarely missing except in the case of common words like *ní*; over diphthongs and triphthongs the position of the accent varies in the MS.; except in *eó*, *íé*, I have put it uniformly over the first vowel. In a few cases I have added *h* where the mark of lenition was omitted. I have broken up the text into paragraphs, and given §§ 151–5 in tabular form, but without changing the order of the words. Otherwise there are no silent alterations.

Among the interesting points in this Introductory tract are the remarks on *sandhi* in §§ 30–31; the rule about voiced consonants after *s* (hence always *sb*, *sd*, *sg*); the non-lenition of *b* and *p* after *m*, § 52, a point generally ignored by editors (for instance, Atkinson, in Keating's *Three Shafts of Death*, prints *i'm bhallaibh* six times, against both the MSS. and the actual pronunciation); the distinction between the preposition *do*, which elides its vowel, and the verbal particle *do* (= earlier *ro* and *no*), which never elides (§ 73), a distinction strictly observed in classical writings; the curious prejudice against the word *dochum* (§ 131), which is indeed extremely rare in bardic poetry, though common in prose writers other than Keating; the principle of *réim connsuine*, by which the initial of the object of a verb is lenited, § 81; and the rules for the substitution of nominative for accusative, §§ 76 and 82, which remind one of the later substitution of nominative for genitive.

Reference is made in § 4 to the traditional division of the parts of speech into three classes: *focal*, concrete noun; *larmbérla*,

unstressed word, including prepositions, possessive pronouns, the article, the copula, and various particles; and *pearsa* including abstract noun and verb, for verbs are classified under their verbal noun.

The letters are in all cases to be called by their *ogham* names, as in § 4. Of course the name is not usually written out in the text; in this I have followed the MS. *ch* is to be pronounced *coll go n-hathadh* (cf. § 53), and so of other lenited consonants. The word *ogham* has throughout the meaning of spelling (sometimes etymological rather than conventional spelling), and the notes on the relation of spelling to *ghoidhealg* 'pronunciation'—in the case of bardic poetry evidently a standard non-dialectic pronunciation—are interesting.

I hope to supply an introduction describing the MSS., a commentary on the text, identifications of poetical quotations where possible, a glossary of technical terms, and indexes to words discussed and lines quoted. A translation will not be needed. Apart from the technical terms the text is simple; indeed large portions of the tracts consist entirely of word-lists. Meanwhile the following will be of some assistance to students. I omit for the present the metrical terms in § 2, as they could only be made intelligible by an edition of one of the tracts on metrical faults and licences.

agalluimh vocative; *ainm* nominative; *aide* metre; *aireamh* numeral; *bádhadh*, *bithadh* elision, assimilation; *barr* enclitic; *bog* unvoiced; *brithair iondnuighthe* adjective in *-mhar*; *brithair iomurbháidha* comparative with *-de*; *brithair disbeagaidh* diminutive in *-án*; *cadad* definition; *canamhain* anomalous form; *catadh* syncope of vowel before final consonant when a syllable is added; *cart* declensional form; *a chiall*=*seil*, or e.g.; *comhardadh* time; *conishacal* compound noun or adjective; *ceidaidh* voiced; *disbeagadh* diminutive in *-ín*; *innighe* pronoun, gender; *ionradh* plural number; *ionduighadh* adjective in *-ach*; *iomurbháidh* comparative of adjective; *ionshamhluighadh* adjective formed by prefix *ion-* (*ion-*) and genitive; *lúindeimhnioghadh* perfect; *ion* unlenited; *moladh* adjective; *neimhinnsgne* passive verb; *oibringhadh* verb; *pearsa lóir* abstract noun; *réim* oblique case, especially accusative; *focal a u-anann a réim* a noun with the same form for nominative and accusative; *samhlughadh* adjective expressing comparison; *sealbhadh* a possessive genitive or its equivalent; *simhiughadh* lenition; *sinadh* quantity; *síor disbeagaidh* diminutive in *-óg*; *sunradh* state of being definite; *táobhréim* genitive; *teachluighadh* accusative plural; *tuillréim* dative; *tuilshannradh* definition by article; *naim* alliteration; *nathadh* plural number; *nathadh* lenition; *uirrdhioghadh* eclipsis.

OSBORN BERGIN.

September 1915.

IRISH GRAMMATICAL TRACTS

I. INTRODUCTORY.

(24. P. 8 p. 3)

AIBGHITEAR sunn feibh as teachta a thaithmheach do thabhairt áosa fainn for seis ar eing na céédughdar ro thaithmhigh í. Ceas, ciodh as aibghitear ann? Ní hanna.¹ A thabhairt ar aird cía do-rinne, 7 cía ó ndubhradh ainm gacha litre dhí, 7 ga líon aicme ro cédchumhdaigheadh innte, 7 na teóra foilcheasda oghuim áirmheas Uraiceapt innte, 7 ciodh far cédchumadh innti ní dona litribh nach regar a leas san ogham iomagallmha, 7 gan bheithe bogtha do rádhia innti tar nach éidir dénamh san ogham dá fhíorthaithmheach. Na cóig guthaidhe, cía dhíobh as glan no as neamhghlan, no ciodh as cáol no as leathan da bfeadhuibh oireaghdha, 7 créd atá na ndefhoghrachuibh no na trefhoghrachuibh, 7 cáit a ttéid cáolughadh a nguthaidheadh leathan 7 leathnughadh² na coda as cáol díobh,³ 7 na trí chonnsuine dhég fhoghnuis do luchd dénta an dána dirigh suil chuireas .h. a n-iomad áirmhe íad, cía dhíobh as defhoghrach, 7 ga connsuini dhíobh leis nach déntur uaim san dán, 7 nach bí a ttús focuil acht d'uirrdhiughadh, 7 ga líon [4] aicme na ttrí chonnsuineadh ndég sin iar n-úathadh do ghabháil greama dhíobh, 7 ga hinnsne d'anmannuibh oghuim na nguthaidheadh 7 na cconnsuineadh 7 na bhfeadh n-oireaghdha, 7 ga líon siolla san fhocal as sía do Gháoidhilg do chomhfocal no d'ainm úathaidh, no cionnus chuirthear focuil shéidh ghirr a síneadh mheadhónach, no focuil shéidh fhada a síneadh ngearr, no cía dona connsuinibh nach fuilngeann síneadh gearr rompa, 7 cía dhíobh nach fuilngeann síneadh fada no meadhónach rompa, ná connsuine eatarra 7 an guthaidhe bhios rompa, gan dul a n-aithearrach modha,⁴ no cía dona trí chonnsuinibh dég sin na naoi cconnsuine ar a ttéid séimhiughadh, 7 na seacht cconnsuine ar a ttéid uirrdhiughadh, 7 na cóig connsuine gan

¹ *MS. in, read ní.*
⁴ *mogha MS.*

² *7 leathnughadh add. MS.*

³ *díobh MS.*

ogham gan gháoidheilg n-uirdhighthi ar a ccóir¹ uirdhiughadh do thuigsin, a trí dhíobh gan shéimhiughadh d'ogham, 7 cía an consuine do-ní ceithre huirrdhighthe? As díor d'eólach sin uile do thaithmheach 7 d'érnadh gan acht gan ainbhíos.

2. Atáid sunna príomhghabhlaín iomdha dana funndameann-dum príomhfhoghluim an dána. As díobh céadus aithne ar dhrongaibh do ceartuibh Gáoidhilgi go n-athruighid modha² orra. As díobh aithne ar chur 7 ar chosg réime 7 ar ceithre [5] sunn-artuibh na Gáoidhilgi, 7 ar a seacht n-innsnibh, 7 ar an méd as pearsuin di seach a hanmannuibh subsdainteacha, ar a trí samhluighthibh 7 ar a hiomdhuighthibh 7 ar a bráithribh iomdhuighthi, 7 ga crotha dona ceartuibh ó mbeantur iad, 7 cía an t-éntuillréim dég iollraidh ó nach beantur samhluighadh amhuil no iomdhughadh; 7 dlighidh eól ar uile chumhachtuibh consuineadh idir chadad 7 bháthadh 7 bhogadh 7 chrúadh-ughadh 7 soine mhailisi foghair. As díobh aithne ar chialluibh úathaidh 7 iollraidh, 7 na crotha dona ceartuibh ó mbeantur comhfhocail, 7 na gneithe don Gháoidhilg nach cóir a ttús chomhfhocail, 7 an mhéd nach cóir na ndeireadh. Dlighidh aithne reanna 7 úaithne 7 úama 7 chomhardaidh, 7 ar rofhad 7 ar roighirre 7 ar bháthadh nguthaidhe ó ttig an roighirre go meinic, 7 dlighidh sé ceangal doéilighthi 7 deismeireachd iomdha do bheith aigi orra sin ó ughdaruibh 7 ó sháoithibh an dána, do shuidhioghadh a n-aibeóradh. Dlighidh aithne ar lochduibh iomdha oile mur atá cáoiche, no cláoine, no iomarcaidh no easbaidh sunnartha, no droichead úama, no éguaim, no dluisénda, no rughrach, no faisnéis is agalluimh a n-énrann, no iollradh re húathadh, no raon úaithne, no cláon creite, no mac ar muin, no anuchd, no gnás, [6] no máos, no ionannus. Dlighidh aithne iomurbhádha 7 bhráthar n-iomarbhádha 7 dísbéaguidh, 7 ar bhráithribh 7 ar sheathrachuibh dísbéaguidh, ar ghreim ccomhfhocail 7 ar chomhfhocail ccanamhna a ccrothaidheacht na cconsuineadh chasusaíona mealltur mór n-oghmóir sháoileas a neimhmealladh; 7 dlighidh dá phríomhlochd na soidélach do sheachna .i. cáol re leathan do ghuthaidhibh 7 an consuine bháithtear do gháoidheilg do dhénamh d'ogham san chomhfhocail.

3. Ceas, ga cédrhoirceadal dleaghur do neoch do dhénamh? Ní hannsa. Aithne an neith tar nach éidir leis dénamh do shíor. Aithní aibghitre, aithne innsne, aithne aisde, 7 a fhios do thabh-

¹ read as ar cóir?

² mogha MS.

airt dó nach do réir oghuim do shíor chuirthear comhardadh, gé chuirthear úair éigin é, 7 a rádhá ris gan dá chonnsuine ar bioth do chur na chéile d'ogham acht a ccurp comhfhocuile amháin, 7 gan connsuini láir an fhocuile nach pearsa d'aithearrach d'ogham le hégsamhlacht ngáoidhilgi dá ngébha an focal chuigi, 7 ainm uathaidh an fhocuile do siafróchtthaoi dhe d'fhéchain ar tús, d'eagla a meallta a mbunadhus an fhocuile.

4. D'ÉRNADH NA CCEASD SIN BHUDHEASDA.

An beithe luis thrá, as iad ro chédchum .i. días ar .lxx. do sgoil báoi le Féinius Farsaidh ar muigh Seanáir ag tor Neamhrúaidh mic Cúis mic Cáimh [p. 7] mic Náoi, áit ionar thiodhnuic Dia ilbhérladha an domhain do Neamhrúadh gona dá tháoiseach ar .lxx. do thoirmeasg an tuir 7 anúabhair na ccineadhach umpa. Gonadh iad anmanna na ttáoiseach sin atá ar na bérladhuibh 7 ar na tíribh sa ríghí dhóibh, 7 adubhradh aca ná budh rí neach do chlannuibh Iasé ag nach biadh teanga urdhalta éigin, gonadh aire sin ro atuighsead an sgoil for Féinius bérla do theibeadh as na hilteangthuibh do bheith aga shíol dia éis, go mbeidís rígh dhíobh. Do sealbhadh an bérla teibidhe sin do Gháoidhiol mac Eitheóir ó ttá Gáoidhealg, 7 ón chúigear ar .xx. dob airde céim 7 dob oireaghdha do sgoil Fénius ainmnighthear litre na haibghitre oghuim, amhuil ainmnighthear na bérladha óna táoiseachuibh, gonadh úatha atáid cóig aicme chúigir san bheithe luis, 7 gér lór trí litre .xx. san ogham iomagallmha, níor mhiadh leis an dá tháoiseach eile don sgoil gan ainmnioghadh úatha féin san aibghitear .i. suil duir a sdraif 7 coll úr a cceart.

Beithe	ó Bhoibéi	
luis	ó Lóth	
fearn	ó Fhorann	
soil	ó Sháilia	
nion	ó Nabghadón	aicm[e] .b. sin.
uath ¹	ó Uiría	
duir	ó Dhaibhióth	
tinne	ó Thalmón	
coll ²	ó Caoi	
ceart ³	ó Chailép	aicme .h. sin

¹ .E. MS.² .C. MS.³ .Q. MS.

muin	ó Mhoiría	
gort ¹	ó Gháth	
[8] ngeadal ²	ó Ngoimhér	
sdraif	ó Sdrú	
ruis	ó Ruibén	aicmí mhuin sin.

ailm	ó Acáb	
onn	ó Óse	
úr ³	ó Ūra	
eadhadh ⁴	ó Ésu	
ioghadh ⁵	ó Iaichim	aicme ailm sin.

éubhadh ⁶	ó Etrosius	
óir	ó Oirdionors	
uilleann	ó Uimealcus	
ifn	ó Idonius	
amharchall	ó Afraim	ag sin aicme na bfhóirfheadh,

7 an líon feadh n-oireaghdha atád ann, 7 as ón chuigear dob úaisle aca atád na cúig feadha oireaghdha, 7 as é Fénus Farsaidh féin tug ainm ar gach ní subsdainteach do-chí súil 7 ghlacus lámh, 7 lar mac Néma ro láoi iarmbéria san nGáoidhilg, 7 Pearsoinia ro chumhdaigh [pearsana] innte, gonadh ón triúr sin atád trí hearnuile na Gáoidhilgi.

5. .ng. 7 .p. bog dá dhefhoghrach na cconnsuineadh, foghar .n. 7 .g. a .ng. As é sin an t-énchonsuine leis nach dentur uaim san dán 7 nach bí a ttús focuil don Gháoidhilg acht d'uirdhiughadh.

6. An litear ar a ccuirthear an t-uirdhioghadh as í féin as uaim ann, foghar .b. 7 fearn a mbeithe bogtha dá dhearbhadh. Ag so dúnadh air :

' Fiú airdríge inmhe thaoisigh '

an tosach,

Na slúaignsi mun ngleann do gleóloit
eang as úaisle d'Eóruip í

an dúnadh.

7. As éidir uirdhíghthe 7 séimhíghthe do thuigsín ó résún, nach abuirthear d'ogham no do gháoidheilg. Ar ó innsne .sinn. cuiridh uirdhioghadh ar an uile fhocal, 7 cuiridh gan

¹ .g. MS.
⁶ .eu. MS.

² .ng. MS.

³ .u. MS.

⁴ .e. MS.

⁵ .i. MS.

séimhioghadh, gion go ttuigtheas do gháoidheilg 7 gion go habuirtheas d'ogham é.

8. Nion connsuine as lia modha¹ san bheithe luis, [9] .n. céus .i. Níall, .n. séimh gan Níall, .n. trom an .n. chasus mur so: abhann 7 na haibhne, no mur so: corn 7 dearg, coirndearg a chomhfhocail; .n. trom as coir d'ogham air sin, .n. teann, ceann no a leitheid eile. Gonadh ceithre modha¹ sin, 7 taighlidh ceithre huirrdhighthe .i. ar Níall, ar n-Aodh, ar nDomhnall, ar nglaisne. Óir .n. as uirrdhioghadh do .n. 7 do .d. 7 do .g. 7 don uile ghuthaidhe 7 thosguigheas a .ng.

9. Úr 7 ioghadh an dá ghuthaidhe neamhghlana, 7 as uime adeirtheas neamhghlan rú ar son go ttiaguid a mbrígh chonnsuineadh, mur tá so: uóbís no ihuinnéis.²

10. Ga háoinfhíodh as coitcheann a n-earnuile 7 as imleagán 7 as forbhadh a n-urd? Ní hannsa. ut³ est:

Ga háoinfhíodh bog bláthmhar búan,
ag ughdaraibh dá iomláadh,
ghabhus greim feadha is forba
chonnsuineadh is táobhomna?

11. Beithi luis iona aicmibh ann so, an tan ghabhus úathadh greim ar chonnsuinibh, 7 an tan as defhoghrach 7 as trefhoghrach a bfeadha oireaghdha. .ea. i. fear, .éa. i. fér, ionann guthaidhe dhóibh 7 ní hionann foghar no sineadh, óir dá sgríobhthaoi ailm san bfocalsa fér do mheasgfadh an t-ionannus litreach an léghthóir. Ag so dearbhadh air ó Mhac an Bhaird:

Ag dul a cceann chreach fa a chomhair
each seang le sboruibh do sbreag.

'Brég do cuireadh ar Cloinn Eathach' an tosach.

Ag dul uaidh gidh eadh atád
an t-ág 'san sean úainn ag ég.

'Ag so bráighi dhuit a Dhé' an tosach. Tadhg Óg.

12. [10] Ag so aicme na bfhóirfheadh do réir shuidhighthe an bheithe luis, 7 an líon feadh n-oireaghdha atá ann. Na ceithre hébha, na trí huilleanna, na ceithre hambarchuill, na cúig ifine 7 óir.

13. Aicme na ttáobhomna ann so. Na seacht cconnsuini

¹ modha *MS.*

² read *imoenis*?

³ *ndk MS.*

édroma. muin lom 7 .ng. coimheadrom riu a ndiaigh shínidh fada mur so: atám 7 grán, no muinél 7 ní fhuiléng.

Na cing consuine theanna;
na trí chonnsuine chruaidhe,
na trí chonnsuine gharbha;
na trí chonnsuine bhoga;

soil, consuine amrid nach cóir a modh ar bith gan s. eile na haghaidh. Ní fhuil cruth a mbearar ar .sh. nach amblaidh as coir úaim ría.

14. DONA CÁOLTUIDH [DH]UDHEASDA.

Cáoladh ceirt .a. ag dul a n-amburchall áidh mur so: lámh, don lámh. A caoladh eigceirt ag dul a n.e. mur so: mac, meic.

Cáoladh ceirt .o. ag dul a n.ór. A caoladh eigceirt ag dul a n-amburchall aoí. 'sa n-amburchall áe mur so: med an láoi 7 méd an láe údha so, don ló.

Cáoladh ceirt .ú. ag dul a n.úi. A caoladh eigceirt ag dul a n.i. 'sa n.ót. 'sa n.áoí. mur so: d'Ú Bhriain 7 mac Í Bhriain, 7 cú 7 don choin, cnú 7 don chnáoi.

Caoladh .ea. 7 éu. ag dul a n.e.

Caoladh .eó. shínidh fhada ag dul a n.eói.

Caoladh .eó. 7 .iú. 7 .fo. shínidh ghirr no mheadhónaigh do shíor ag dul a n.i.

Ebhadh .eo. 7 .au. shínidh ghirr 7 .ea. gearr emsholla, n chaolaighid re mbarr ccáol mur so: ar n eachne 7 ar ndeochne 7 ar bhallung bfiuchne. Ní mur sin d'.ea. da shiolla; cor [11] a caoladh re mbarr ccáol no gan a caoladh mur ta so

D'arguin ghlaibseann ghort nEachtghe
fairseang ort ar n-inghealtai.

Do ghres ar áon san t-eitne,
a dhes chaomh dar ccruithneichtai.

Leathnughadh .e. shínidh fhada ag dul a n.éu.

Leathnughadh .e. shínidh ghirr no mheadhónaigh ag dul a n.ea.

Caoladh ceirt .ia. ag dul a n.iaí. A caoladh eigceirt ag dul a n.i. 'sa n.e. mur so: do sgín Néill.

Caoladh ceirt .iú. shínidh fhada ag dul a n.iú. A caoladh

cuigeirt ag dul a n.í. 'sa n.íai. mur so: bíadh, don bhiúdh, 7 med an bhídh. Clú Mháil 7 do Chláigh¹ Mháil.

Caoladh .úa. ag dul a n.uai.

Caoladh .áo. ag dul a n.áoi.

Gach focal díobh sein ghabhus cáoladh ceirt chuge, as é fein arís as leathnughadh dhó. Dá mbeadh feidhm ar .ae. do leathnughadh as a n.a. do rachadh.

15. Ceithre sunnartha na Gaoidheilgi, tulshunnradh, 7 sunnradh innsne, 7 sunnradh an taoibhrúme, 7 sunnradh an anma bairde; 7 tigthea le sunnradh do bheith san iollradh mur so: dá fhear no dá throich. Fir fhir, cóir, an fear fir, lochdach, iomarcaidh sunnartha sin. An Domhnall Ó Dálaigh, lochdach acht o fhafruighidh. Dia nimhe, lochdach sunnradh air. Lochdach an Róisdeach achd on chionn fhine. Gan shunnradh gach ní oirdhearc anaranach mur sin. Do-chuaidh se ón Éirinn amach, lochdach; ó Éirinn 7 ón Éirinnis as coir ann. Ón Tadhgsa, coir; an barr ionchras an sunnradhsin M'fhearsa, t'fhearsa, ó tá a dhíol sunnartha in gach focal díobh; dá dhearbhadh sin ní coir iarmberla sunnartha rompa mur tá don, no ón, no san. Fear, focal neamhsunnartha; an fear, focal sunnartha. Tadhg no Domhnall, [12] ata sunnradh anma bairde ionnta. Tanug an Tadhg ón tShíle anall, lochdach, iomarcaidh sunnartha sin. Tanug Tadhg ón tShilisin anall, coir. Ón Domhnall, lochdach, ón Domhnallsin, coir; an barr ionchras an sunnradh sin. Fearsa, lochdach, an fearsa, coir; fearsin, fearsin, lochdach gach barr dhíobh, óir ní coir barr gan sunnradh. Coir an sunnradh innsne le barr no gan bharr, mur ta m'fhear no m'fhearsa, t'fhear no t'fhearsa no a leitheid eile. Lochdach innsne mé ná thú na é ná í ná sinn ná sibh ná iad na a leitheid eile. M'innsnisi 7 t'innsnisi 7 a innsneision 7 a hunsneisi 7 ar n-innsneine 7 bhur n-innsnisi 7 a n-innsneision as coir ann. As e do bheir sin, nach tig sgian no bean mé, 7 gurub ionann e 7 innsne mé, gach innsne eile mur sin.

16. Cá 7 cad 7 cád, gad 7 gád 7 ga lá, cé 7 fé 7 eir fiafrughthi, lochdach iad sin uile. Cíodh, ceadh, cia, cúith, cuin, cáit, créd, caidhe, coir uile. Gach pearsa aga bfuil .r. ar a hiteine .n. as coir ar a fiafruighidh ar laideimhnioghadh. An phearsa ag nach bfuil, ní coir .n. ar a fiafruighidh, mur tá so: ar mharbhus tú? lochdach; nar mharbhus tú? as coir ann

¹ ch. radh MS.

Gíodh re hucht n-innsne 7 molta 7 bfocuil, 7 gé re hucht n-oib-righthe, acht gurab cóir gíodh gonta no a leitheid eile. Madh re huchd n-innsne 7 molta 7 bhfocuil, 7 ma re hucht n-oibrighthe. Nach re hucht n-innsne 7 molta 7 bfocuil, 7 ná 7 nach re hucht n-oibrighthe.

17. Feirinnsgne na cóig guthaidhe :

Mur théid igheadh a n-eaghadh,
an dligheadh da dheimhnioghadh,
téid .fu. a n-ioghadh as,
ad-chú síobhal san seanchus—

[13] Ór muna bheithdis d'fheirinnsgne ní anfadh a réim ionnta ; 7 ataid na consuine d'fheirinnsgne 7 do bhaininnsgne 7 d'uathadh 7 d'iollradh. Ag so an chuid as feirinnsgne dhíobh, b. c. f. g. m. n. ng. h. (gion gur litear). Ag so an chuid as baininnsgne dhíobh, s. d. t. l. r. p. q.

18. Trí conganta na nguthaidhe o chonnsuinibh, tinne re treisíoghadh, .n. re huirrdhuoghadh, .h. re lomadh, Trí fir, trí cinn, cóir go lom ; trí hAirt, trí hEoghuin, cóir mur sin, .h. as lomadh don fhocal tig ar ghuthaidhe ó thuid a ccomhuidheas tar a chruth féin. Gach focal bhios d'uathadh 7 d'iollradh, séimh as cóir a ainm isiol iollraidh a ndiaigh an áirimh, mur so : trí bhile, trí mhaide, trí uisge, 7 lom as cóir a ainm ard iollraidh na dhiaigh mur so : trí bileadha, trí maideadha, trí huisgeadha. An focal nach bi d'uathadh 7 d'iollradh, lom as cóir a ainm iollraidh a ndiaigh trí 7 sé 7 cheithre 7 cheathra, 7 séimh a ndiaigh cheithir 7 cheathair 7 chúg 7 chóig, 7 uirrdhiughadh a ndiaigh a seacht 7 a hocht 7 a naoi 7 a deich. Ag so deis-meireacht air :

Ó hEachaidh ní háonur leis
ceis cheathair fhaobhar re ais.

Trí mairg, cóir do chiort, trí mharg, cóir do chanamhain ; trí hórnharg, lochdach ó nach cantur é.

19. Ní 7 noch, ionann as cóir lomadh 7 séimhughadh na ndiaigh ar innsne 7 ar neimhinnsne, ar mholadh 7 ar fhocal, 7 ní hionann ar dhénmhus neith innsne :

Ó Muineachán ar mo mhuin
noch, suidheachán socuir.

20. An tan teagmhus ad no gad no dod no a leithéid eile d'iarmberla re hucht nguthaidhe, tinné lom as cóir ann, mur so: at ucht, no at édan, no a leithéid eile. [14] Ní mur sin dóibh re nient eonnsuine, anuid na ccruth fein mur so. ad tháobh, ad shúl, ad cheann: .d. lom sin 7 séimhughadh ar an bhfocal na dhiaigh.

21. Feirinnsgne sáoi 7 flaith: an sáoi, an flaith as cóir ann.

Cirine is cách dá oighidh,
fuair a fhos ó Eabhroighibh,
sgela laoi an lúain re a lenmhain,
fuair an sáoi sna seinleabhruibh.

An sáoi maith, cóir; an tsháoi mhaith, lochdach.

22. DONA COMHARDADHUIH BHUDHEAST.

An tan teaguinh .th. a ndiaigh .n. no .l., connsuine bog as cor do chomhardadh ria, gíodh connsuine garbh d'ogham i. Ní cor connsuine na hénar acht re connsuine dá haicme fein. Ní mur sin dóibh an tan chunaisgthear ar a chéile iad. Dá mbeidís dá chonnsuine édtroma do tháobh as cor an mhéid do chonnsuineibh teanna 7 édtroma blios ina n-aghaidh riu mur so: foghmhar 7 gormghlan.

23. CEANNUS CONNSUINEADH ANN SO.

Soil cedus, rí na eonnsuineadh;
trí tuinighthi bhoga iar sin,
connsuin[e] chruaidhe iar sin,
connsuine gharbha iar sin,
connsuine theanna 7 édtroma iar sin.

24. Ní theid soil na connsuine bog do bharr a eomhardadh ar biot. Da dhearbhadh sin:

Níor loisc don toisgsin na toighi
loisgfídh don toisc oile iad.

Daoine fan ecáisgsi gan crodh
san raithsi chráobhe Crúachan—(lochdach aráon.)

25. Fuilngeann an connsuine bog connsuine chruaidhe 7 theanna 7 édtroma mar áon ris do bharr san chomhardaob a mbi, acht go mbi connsuine eigin nach .s. a bhfochar an chonnsuine

bhuig, no muna theagmha connsuine gáoil dó chuige do rachadh na cheann, mur atá so : {15} slat 7 dearg, slatearg sin, no mac 7 geal, maiceal, no ceap 7 beag, ceipeag sin

26. Ag so na connsuine fhuiligid na connsuine bhoga mur áon nu : slat 7 coll, slatcholl sin, no mac 7 trén, maithrén sin, no ceap 7 críon, ceipchríon sin. Gach connsuine eile nach connsuine gáoil dóibh mur sin.

27. Coimhédrom connsuine garbh 7 connsuine édtrom re cneas connsuine bhuig, mur tá so :

Geamhar ó lár ag tacmhuing tréinfheadha,
slatchuill ghleigheala mur budh lán láoghfhola.

.mh. re .ch sin. Geangcthnúidh 7 seantúr cóir do chomhardadh. Do mór an chonnsuine bhuig fhuiligthear na connsuine bharr sin mur so, coirpchríon 7 droichgníomh, reacht 7 ceart. Ní cóir ogham do réir na cumhacht do dhénamh orrtha, acht a ogham féin ar gach connsuine dhiobh.

28. An tan bhíos duine ag réidhioghadh comhardaídh, ní thig re a rádh, 'cuirim an connsuin[i]s do bharr,' munab ón chéillsi adeirthea sin, 'cuirim é ó fheidhm connsuine do dhénamh a ccomhardadh.' Ní bhí feidhm comhardaídh ar¹ ní as lía ná dá chonnsuine ar gach taobh, mur tá so : na lúibsean 7 drúichdscreamh.

Tug an mhúidsein, meisdi leam,
Gleann Fleisgi gan drúichdsgreimh ndionn—(cóir.)

29. An tan bhogthar connsuine crúaidh do chumhacht connsuine ghaírbh ní cóir aithearrach oghuim air munab comhfhocal é.

30. CUMHACHDA SOIL ANN SO.

Bogaídh soil cuig connsuine [16] roimpe, 7 crúadhuighidh trí chonnsuine na díagh. Bogaídh sí .b. 7 .d. 7 .g. 7 .dh. 7 .th. roimpe, 7 crúadhuighidh .dh. 7 .th. na díagh, 7 coll a n-áonchás d'áirdhe, mur tá coll cumuisg, mur so : fleasg 7 corr, fleasgorr. Do-chúaidh an gort san choll go ndearna an tshoil g arís de, le a bheith bog na choll chumuisg, óir ní héidir seimhioghadh do chur ar choll chumuisg. Ní chrúadhuigheann connsuine ar biot na díagh acht sin, ór seimhioghadh as cóir ar tús an fhocul deigheanaigh don chomhfhocal, muna bhaca cadad no báthadh

¹ air MS.

connsuine c. Ní fhail cadad eidir .s. 7 .c. le mberadh bogadh air an tan nach .c. cumaisg e. Ag so an .c. nach .c. cumaisg .cneas 7 cáomh, cneascháomh, no meas 7 coill, measchoill; .ch. gach .c. díobh ó nach .c. cumaisg é. Ní chruadhúigheann .s. p. na diaigh, ór ní fhail cadad eatarra le mberadh cruadhúghadh uirthe suil do-ní fearn an tsuimhúghthe dhí. Mur sin re mbeithe lom na diaigh, ór seimh as coir deigheanach an chomhfhocail mur so: cneas 7 bán, cneasbhán a chomhfhocail, no glas 7 peann, glaispheann a chomhfhocail, no lus 7 port, lusfort¹ a chomhfhocail. Fearn do-níthear do .p. a ccomhfhocail le séimhúghadh do chur air.

31. Ag so focuil nach coir do chomhardadh go ttabhair .s. orra bhéití coir an tan bíod [17] rompe mur so: leath 7 fleadh, ceap 7 cead, ní coir mur sin iad re cheile, 7 as coir mur so an leathsa 7 an fleadhsa, an ceapsa 7 an ceadsa. Ní athrúghad ogham dhe sin ge do-rinne an tsheol cumhachda gaoidhúilg ortha as ar coir do chomhardadh iad.

Ibhíthear leis mór bfeadhunna bfhúar
eatarra ar áon—(coir.)

.dh. as coir ar a deircadh so, fleadh.

32. Coir cloch 7 sgoth do chomhardadh re cheile, 7 ní coir an sgothsa 7 an chlochsa. Ní coir each 7 fear re cheile do chomhardadh, 7 as coir an t-eachsa 7 an fearsa.

33. Cnúas 7 tuogh, cnúaisdiogh a chomhfhocail.

Le truime an bhráom do bháisdigh,
fáisdigh duille a cráobh chnúaisttigh.

Re cneasdáoiibh i Chumh a ecléith
easgáom a sgeith dhuinn go dlúth—(coir araon)

Na tinne sin do chruadhaigh .s., d. lom d'ogham 7 do ghaoidh eilg iad san chomhfhocail mur sin.

34. Don leathsa, .th. a ogham 7 .t. lom a gháoidheaig. .t. lom séimhúghadh sunnarthach .s., uathadh a suimhúghadh oile acht re hucht .r. no .l. no .n. ar lár comhfhocail, imtheachd uile do-ní ann sin. Lochdach .th. a n-áit .s. a n-ionadh ar bioth.

35. An tan teagumh connsuine cruadh eidir da .s., treisi don

¹ = lusphort.

.ts. déigheanaigh aga bhogadh má don ched .s. aga chrúadhughadh mur so: iasg 7 sgíós, iascios a chomhfhocal.

Imir ainn gacha bronnta
dā mbi ar an mbreig sháoghalta;
flaith ce gíodh teann an teisdísí,
as e as fhearr san imeirtsi—

coir ón adubhur sin, 7 adearar nach coir dá .s. re hen .s. ó thig connsuine [18] eatarra, 7 tigthea le a mbeith coir gion go bhfu lid ar éngháoidheilg, 7 as ris an ngáoidheilg as coir comhardadh do chur do shíor.

36. Coir da .s. re hen .s. mur so, an glassa 7 na basa, an tan bhí ar éngháoidheilg, no mur so:

An seiseadh glúin ahd gíodh gar,
cúl re a fheission ní fhaomhabh—

coir on adubhar sin.

37. T ad dá .s. na chéile a ccomhfhocal mur so: glas 7 smior, glaismior sí; glas 7 slíabh, glaisliabh sin. Imtheachd do-rinne .s. an tshléibhe ann sin.

38. Brigh connsuine idtrinn bhíos ag .ch. no ag fearn re cneas .s. na diaigh no rompe, mur tá so:

Leibhse na sísa is na sreín,
t'eichsi ag béin tusa d'ibh Tail.

An t-édachsoin ar an each,
ní hecosmhail re hairtheach.

39. .Sg. sm. sd. sb. a lomadh 7 a scimhioghadh 7 a n-uirr dhuighadh ag annhain ionnta. Ní coir iad fein d'uaim re chéile ná .s. eile d'uaim riu. Sr. sl. sn coir iad fein d'uaim re chéile, 7 as coir .s. oile d'uaim riu. Lochdach a n-uathadh re chéile na uathadh .s. riu. Coir a tulshunnradh ré chéile 7 tulshunnradh s. riú, mur tá so:

Ma tá san tshíodh an tshleagh ghorm,
no an corp a mbíodh seadh ag Sanbh.

Srian ón ghréin re ferloch bhíonn
bélmhach an tshréin an tshóimonn.

40. An tan teaguimh .d. [37¹] no .t. no dá .t. dá chéile gáor-dhealg éintinne bhuig as cóir orra, 7 a ogham fein ar gach connsuine dhíobh munab a ccomhfhocal teagmhuid.

41. BATHADH CONNSUINE ANN SO.

As é bhacas séimhughadh do bheith ar tús an ífhocuil déigheanaigh don chomhfhocal, .d. 7 .t. no dá .t. gidh bé áit a tteagmhuid dá chéile a ccomhfhocal, éintinne lom d'ogham 7 do gháoidheilg iad, mur tá so: ráth 7 tiogh, ráitiogh; no ráth 7 dlúith 7 tiogh, rátlúitiogh a ccomhfhocuil sinlaraon. Ní fhuil cruth a tteaguimh .l. 7 .d. no dá .l. dá chéile a ccomhfhocal nach déann .ll. díobh a ndiaigh shínidh ghírr no mheadhónaigh 7 .l. trom a ndiaigh shínidh fhada mur so: gal no gall 7 dlúith, gallúith a chomhfhocal, gáol 7 dlúith, gáolúith a chomhfhocal. An tan teaguimh .n. 7 .d. no dá .n. dá chéile a ccomhfhocal do-ní .n. teann díobh a ndiaigh shínidh ghírr no mheadhónaigh 7 .n. trom a ndiaigh shínidh fhada, mur tá so: cion 7 ceann 7 carn 7 clan, an tan cuirthear dearg na ndiaigh, cinnearg, ceinnearg, cairnearg, cainearg a ccomhfhocuil. .n. trom a ndiaigh shínidh fhada as cóir orra.

42. Gibé ionadh a tteaguimh .b. 7 .p. dá chéile a ccomhfhocal .p. do-ní dhíobh mur so: garbh 7 peann, gairpeann sin. Dá .b. mur sin, gibé cruth a mbíod do-ní éin.b. lom dhíobh. Gach ionadh a tteaguimh dá mhuin no .m. go n-úathadh 7 .b. go n-úathadh [38] dá chéile a ccomhfhocal do-ní én.m., mur atá so: cáomh 7 mín, cáoimín, no cráobh 7 mín, cráoimín no a leithéid eile. Ní theid .b. lom 7 .m. na cheile, mur so: cab 7 mín, caibmín. Dá dhearbhadh sin:

A fhuir do-chúaidh don charruig

gabhmuid dhígh úaibh is íbhmid—(cóir.)

gabhmuid [dhígh] úaibh is obmuid —(lochdach.)

43. Teid .m. lom 7 .b. séimh na cheile a ccomhfhocal, mur tá so: cam 7 bél, caimél. Ní theid .m. 7 .p. na cheile mur so: gorm 7 port, gormport, no lom 7 peann, loimpeann.

44. An tan teaguimh da .r. no .rr. 7 .r. édtrom dá chéile a ccomhfhocal do-ní .r. teann díobh a ndiaigh shínidh ghírr no mheadhónaigh, 7 .r. trom a ndiaigh shínidh fhada mur so: mear 7 rúaig, mearrúaig; no gearr 7 rúaig, gearrúaig; no gér 7 ród, gérród.²

¹ This leaf is bound up out of place.

² The second r added above; read gérród (?).

45 Garbhuighidh .r. re lucht .dh. mur so: cior 7 dubh, ciorhubh, no férdhubh no a leithéid eile.

Searrach ciorhubh borb i Bhriain
bolg na dhiaigh ar mionbhun meoir.

46. An tráth theagmhus .c. 7 .g. no dá .c. dá cheile a ccomhfocal do-ní en.c. diobh mur so: beag 7 ceann, beiceann, no leac 7 crúaidh, leacrúaidh. Dá .g. mur sin, gibe cruth a mbid, lom no sémh, do-ní én.g. diobh a ccomhfocal. An tan teagmhus .ng. 7 .g. dá cheile a ccomhfocal, .ng. do-ní dhiobh mur so: long 7 gearr, loingearr sin.

47. Ní theid .ng. 7 .c. na cheile mur so. long 7 ceann, [19] loingceann sin.

48. Ní theid .ch. garbh 7 consuine ar bioth na cheile, gidh eadh lomuidh .c. 7 .g. na dhiaigh do gháoidheilg, 7 do-ní cumhachda ar chonnsuimbh eile mur so: cloch 7 ceann, cloichceann; no cloch 7 gér, cloichgér. Ní mur sin don .ch. mhín; téid san .c. no san .g. bhíos na dhiaigh mur so. braich 7 glan, braclan sin, ón ainm uathaidh an uair as .ch. mur e, brachglan on táobhreim iollraidh an uair as garbh e. Lór lom ar labhrus don bháthadh go léig.

49. An cadad adubhart thuas a. ceilt an tsheimhughtu bhíos ar tús an fhocuil déigheanaigh don chomhfocal, as báthadh consuine do gháoidheilg sna focuibhsi síos é. Ní headh u'ogham mur as eadh do gháoidheilg mur so: as iththe dhamh no chuid, dá .th. d'ogham 7 eintinne lom do gháoidheilg. Díothadh (on fhoighche), méid na díothta do tháobhreim aice:

lota na díothta nach dearnadh,
lota iongnadh.

Med an diúltta, no lámh bhrisde, no Eoin Baisde, no med an fhoursde, an .dh. atá ar deireadh na bfocal sin as i as .th. ionnta ar ccasadh dhóibh. Biúltadh, baisdeadh, briseadh, foirseadh na focuil.

50. Ag so cadad le ceiltéar seimhughadh an fhocuil bhíos na dhiaigh mur so do gháoidheilg. bean throm, bean dhubh, cos thinn, láimh mhín, súil dhearg, sgian dhíreach, feóil the: ní cóir na seimhughte sin náid a leitheide [20] eile do rádh do gháoidheilg, gíodh cóir d'ogham iad.

51. Ní cóir gáoidhilge an .gh. no an .ch.¹ theagmhus a

¹ no an *add. MS.*

ndiaigh chuill no gurt do rádh acht lom, gé bheith scimh d'ogham, mar tá so. cloch gér, no glac crúaidh, no Long Clíach, no Ó Dálaigh gíl.

52. Ag so cadad do-nithear le h-airmberla, um beól, um péin, um páis, as tú as sine; as tú a[s] dóthcha dod thógbháil féin. Lom as coir do gháoidheilg iad 7 séimh d'ogham.

53. TUILLEADH CASDA ANN SO.

.th. do-ni do .dh. ar ceasadh, 7 ni henchasadh atá a ccoll go n-uathadh, do-nithear .g. lom dhe a n-ait, 7 .g. go n-uathadh a n-ait eile, mur tá so. med na praisgi aige so, praiseach, 7 dá n-eitghe aige so, eiteach.

An lucht do chló nochá creidfe
ga d'ulc dhó dá n-eitghí fhear.

Do-ní .ch. do .gh. ar ceasadh mur so: adhuigh 7 don oidhche, dúthuigh 7 med na dúithche aice:

Gearr go súidhfe í Fhailghí uainn,
na haibhne ag búain dúithchí dhínn.

54. Ní gnáth do shíor, ge bheadh comhardadh cóir do reir oghuim no ogham cóir do reir gháoidhilge, mur sin nach deis-meireacht oghuim an dan díreach gíodh deis-meireacht ngáoidhilge e. Rís an ngáoidheilg as coir comhardadh do chur. Dá dlearbhadh sin as coir connsuine crúaidh 7 connsuine garbh re henchonnsuine mbog mur so: lota 7 med na díothta.

55. Gach connsuine crúaidh no bog chasus, na ceruth fein blud iar ceasadh mur so: seabhac [21] 7 dona seabhcuibh, no eilit 7 dona heilitibh, no fiche 7 dona fichdibh.

56. Cóir dá chonnsuine édtrom[a] re henchonnsuine édtrom mur so:

Dul uaidhibh ní budh díor dhamh,
ar ghúailnibh ríogh is ríoghan.

57. Cóir dá chonnsuine gharbha re henchonnsuine mbog mur so: as íththe 7 cipe cóir do chomhardadh.

58. Cóir connsuine teann 7 connsuine édtrom re dá chonnsuine édtroma mur so: foghmhar 7 fonnmhar.

59. Cóir connsuine teann 7 connsuine édtrom re chéili mur so: atám 7 grán, no muinél 7 ní fhuiléng.

60. Cóir dá chonnsuine édtroma re hénchonn-suine teann mur [so]:

An bhrég do chor a ccuma
ar son na scé saoghakda.

61. Colann 7 méid na colna, cor orra do chomhardadh ris. Áluinn 7 as áilne, cóir Áine do chomhardadh:

Long Chliach is a cáile,
ga fonn no iath as áilne? ¹

An deigheanach dhúnas ar an ttofach.

'Neart éinfhir ar thód nÉireann'

an tofach.

Na trí Cholla clann Eathach—

'dath na colla' ² do dhunadh air. As iomdha sna samhluightheibh dá gháoidhul ar énogham.

62. Ní bhí connsuine teann d'ogham acht re cneas an ghuthaidh blios romhile mur so. dorn 7 deas, doirneas a choml. flocal sin, 7 mur so: abhann 7 na haibhne.

63. Dicheal (on dearmad), ní dhíchél a dhennlus neith.

A rann ní dhíchél um dhúain,
Michel thall do bhúail an mbeisd.

Comhall 7 ní choimheóil, tarruing 7 ní thairreóing' na connsuine teanna ata ar [22] deireadh na bfocal sin, connsuine édtroma as cóir do chomhardadh riú.

64. Conda, connda, cóir orra 7 orda do chomhardadh riú.

Ní soineanna ³ a síodh re aroile,
siol Oiliolla is goire a ngáol—(cóir.)

As leigheann gránna gallda
dámha Éireann d'ionnarba—(cóir.)

65. Gach connsuine teann dhetridh fhocuil, édtrom bliud iar casadh mur so Sionann 7 méid na Sionna. Connsuine teann sa cóir do chomhardadh ris 7 dá .n. édtroma d'ogham air.

¹ Ga fonn no iath (iath) as áilne. long chliach is a cáile. (long chliach) is a cáile. ga fonn no iath as áilne MS. The words in brackets are deleted by the scribe, who eventually began to copy the lines in the wrong order.

² =colna.

³ =soneanda.

66. CASADH PEARSAN ANN SO.

An connsune bhios ar iar fhocuil dá shiolla no ar tus fhocuil cinshiolla, madh pearsa an focal, ar a dheireadh síos chasas mur so: *iomramh* 7 *do iomuir*; no *ionnmhadh* 7 *ionnmhad* 7 *do ionnumh* a ndenmhus neith aráon, no *bleith* 7 *mbleith* 7 *meilt*, *coir*, *beilt*, *lochdach*, *meilt*, *mleith*, *meil* 7 *do mheil* a ndenmhus neith; *bleith*, *beil* a dhénmhus neith.

Fear a seirce ní ba slán,
mo ghrádh bean bheilte na brón—(cóir.)

Tinne an oibrighthe 7 an .l. do bhi ar tus an fhocuil iar ceasadh síos na haice, ór connsune bog as coir re .th. a ndiaigh .n. no .l.

67. NEITH AS A TTIGTHEAR TUILLRÉIM SÉIMHIGHTHI ANN SO.

Do 7 don, ó 7 ón, san 7 gun 7 gon 7 gan (ó bheith aige). Tuillreom uathaidh feirinnsgne 7 bainnsgne, séimhighthi síorraidhe do-nid uile na ndiaigh. Do-nid soin .t. do .s. acht do 7 ó 7 gan (ó bheith na égmhuis).

68. Abhaile a nbi séimhughadh sunnartha .s., tinne loni a hogham, [23] mur tá mac an tshuadh.

Diongna an nossain na nós choir,
tiomna an tshósair gan tsheanóir.

69. Lochdach cadad ar uathadh .s. d'ogham no do ghaoidheilig. Bean tsháor, lochdach, bean sháor as cóir ann.

70. Sáoi feirinnsgne, an sáoi 7 do sháoidh 7 don tsháoidh coir, gun 7 gon 7 gan tsháoidh (ó bheith aige), gan sháoidh (ó bheith na égmhuis).

71. Ceithre huama thronnsgnus .s. ar nach tteid uirdhughadh na séimhughadh, 7 ris nach coir d'uaim achd siad fein: sg. sm. sd. sb.

72. Gach focal as a tteid a cum d'fheirinnsgne no do bhainnsgne, an ní chuireas reim ar mhnáoi cuiridh cum orrthuibh, muna ciall shobhuil bhios futhaibh, mur tá so:

Córa triall san teach a ttáoi,
an ghrían fáoi suil deach, a Dhé.

Focuil feirinnsgne as a tteid a reim ann so: teach 7 magh 7 gobha no file.

73. RÉIM CÉILLI COMHNAIDHE ANN SO.

Naoi n-tairmberla hnn as léir
chuireas feirinnsgne a tuillreim,
as agus ann, do agus de,
faoi, air, uaidh, agus ¹ aigi.

Focul rena coir comhardadh iad sin, 7 ní h-ead as tairmberladha ann, achd tairmberladha tig o gach focal díobh. Ann, a bhfior a chiall; as, a fíor a chiall, do 7 de, d'fhíor sin gan shunnradh, don fhíor ó shunnradh; dó, on tabhairt ata, de, on bhuan de ata. An focal tig ar fearn no ar ghuthaidhe, do-ni .d. do chur roimhe tuillreim dhe mur tá so: d'fhíor no d'Aodh, cóir, do fhíor no do Áodh, lochdach. As e do-bheir sin, anbhuan na nguthaidheadh ag buain dá chéile. Ní mur sin don fhocal tig ar chonnsuime, do as coir roimhe mur so [24] do Chunn no do Níall. An focal tig ar ghuthaidhe, ní coir do roimhe 7 as coir don, muna pearsa e mur so: iarraidh no ffafraighidh, do iarr, do fhiafraigh, coir; d'iarr, d'fhiafraigh, lochdach aráon.

Fáoi, fa fhíor sin; air, ar fhíor sin; úasa, os fhíor sin; aige, ag fíor sin.

Ciall comhnaidhe as cóir sna h-tairmberlaibh sin achd trí h-tairmberladha dhíobh a bhédtur ciall shiobhul do chur .i. faoi 7 air 7 ann.

74. FOCUL CHÉILLE COMHNAIDHE ANN SO.

Féeh na bú atá ar an chnuc. Atá ualach ar an fhíor úd. Atá en ar an chroinn úd. Atá teine san chiop úd. Cred do-bheir nach don fhear 7 don cheap 7 don chrann 7 don chnoc as coir do thuillreim aca sin? As e do-bheir sin, an tuillreim as e cháoltur do dhenadh táobhrume, 7 cáoladh .io. ag dul an .i. mur so: don fhíor, 7 mac an fhir aige: don chiop, 7 med an chip; don chnuc, 7 med an chnuc; don chroinn, 7 med an chroinn. Ní cóir mac an fheir no med an cheap, no a leithéid eile.

75.

Naoi n-tairmberla go cinnte
nach cuir réim ar feirinnsgne,
chuigi, uime, roimhe, ris,
leis, inn, seacha, tríd, thairis.

Focuil rena cóir comhardadh iad sin, 7 ag so na h-aimbérladha tig uatha: chuigi, [go] fear a chiall; uime, um fhear a chiall, 7 bha fhear 7 ma fhear a chiall; reime, re bhfear a chiall; ris, re fear a chiall; inn, cuir a bhfear a chiall; seacha, seach fhear a chiall; tríd, tríd fhear [a chiall]; tairis, tar fear a chiall. Cialla siobhuil as cóir ionnta sin uile, [25] 7 ní chuirid feirinnsgne a n-anfa a reim a ccruth tuillrema mur chuirid cialla comhnaidhe. Rachad ar an cenoc, ciall shiobhuil sin. Atá fear na rioth ar an chnuc, ciall chomhnaidhe sin; ge tá na rioth, as ar an chnuc atá.

76. COSG RÉIME ANN SO.

Do chonnuic sin[n] gobhai gheal
re teagh eCinn Choradh do chur—

cóir, ga a cur lochdach; ór coisgidh an t-oibriughadh no ciall an oibrighthe bhíos a ndiaigh an fhocuil an réim chuireas an t-oibriughadh bhíos roimhe air, no leigidh thairis mur so:

A mbí um cheann gion go ccoisgi,
doní dream as díchoisge—

(cóir—do chosg a chiall sin.) No mur tá so:

Tug grádh a einigh ar Áodh
gur sháomh lámh san tteinidh thríom—

(do chur a chiall.) Coisgidh ciall an oibrighthe nach aburthear a ndiaigh an fhocuil an réim chuireas an t-oibriughadh bhíos roimhe air, achd go mbí ciall an oibrighthe ann mur tá sna rannuibhsin. Do-ní dreim, do sháomh lámh budh cóir ann muna choisgeadh ciall an oibrighthe na dhiaigh é.

77. An t-oibriughadh chuireas an reim, ní choisgeann fein arís e. Dobher ort bean do thabhairt, lochdach; ní cóir gan réim e. Ní cóir focal ar bioth as a racha a reim a ndiaigh oibrighthe gan réim.

78. CUR RÉIMI ANN SO.

Ag so reim sothuigsi a n-oírchill na n-ainbfheasach, ór ní cóir focal feirinnsgne ná baininnsgne as a tteid a réim a ndiaigh oibrighthe no fuláirmhe gan réim mur so: gearr chráoibh; buail choín. Cuirid réime sunnartha [26] uirrdhuoghadh orra mur so.

gearr an cceráibh; buail an ccoin. No mur so: sin slait, no do shnieas slait, do shnieas an slait. Lomadh as uirrdhioghadh do .s. Ní cóir ainm iollraidh ar bith a ndiaigh oibrighthe no fuláirmhe achd a ceruth tochlughthe. Dún do leabhair, lochdach; dún do liobhra as cóir ann. Goir na fir, lochdach, goir na fíora as cóir ann. A fhíora as cóir ann ó ghairm agallmha.

Clocha miona as lú na leachd,
do-chiú a fhíora bhur n-aimhneart.

Do ghnieas m'eich, lochdach; do ghnieas m'eocha as cóir ann, ó dhenmhus neith an ghníomha.

79. Lochdach ainm as a tteid a reim no ainm iollraidh cáol ga mbi tochlughadh leathan a ndiaigh oibrighthe, or a ceruth tuillreime as cóir an t-ainm uathaidh as a tteid a reim a ndiaigh an oibrighthe, 7 gach ainm iollraidh a ceruth tochlughthe.

80. Bó 7 cnú 7 cú. Ní fhaca bhoin, ní fhaca bhú. Ní fhaca choin. Do-chiú chnáoi ngil, do-chiú chnú geala.

Do ruag mo bhú, bualaidh é,
mas é cú í Ualaigh í.

Tug Donnchadh dá lá san lá,
ma tá lá nach bronnadh bhú—(cóir.)

81. Gach ainm uathaidh no iollraidh feirmisgne no banmisgne, caol no leathan, a n-anann a reim, cóir a reim consuine do dhenamh no gan a dhenamh mur so: do-chu fear, do-chú fhear; bris súil gheal, bris shúil ngil; don fhuor gheal, don fhuor ghiol, cóir; don chiop dhearg as cóir ann, don diorg, lochdach, os c' med an deirg [27] a thaoibhream. Do bhuaileas choin ngil ngirr cceráich as cóir ann.

Ní ghriosfaim aghaidh mbuinn mbáin,
no an malaigh mur dhruim an dáoil,
no an cceráibh ngobhlánuigh ccais ccúil,
no an súil nglais soghrádhugh saoir—(cóir.)

An táobhreim atá a tuas an roinn chuireas an reim.

82. Coisgidh sealbhadh reim mur so:

Ná sir clach na cuirre grian,
ní bhiadh uirre achd an rath riogh—(cóir.)

No so:

Ná sir géill ar Gháoidhealubh
mas libh fein a bhfuarabhair—(coir.)

Ná sir ghialla buch coir ann, muna bheadh an sealbhadh

Do sgoilt gíolla gég don ghiús,
do bhreg liús na Sionna suas—

coir ó shealbhadh mur sin. Ionann oibriughadh do chur na
reimeann soin 7 a dhiúltadh.

83. CIALLA UATHAIDH 7 IOLLRAIDH ANN SO.

Ni raibhe ó Tiamdha ar tí troda,
do bhi sgiangha fhoda ann—
do bhi fiargha fada ann.

Ga, gai, coir d'ainm uathaidh 7 iollraidh.

84. Atáid focul d'uathadh 7 d'iollradh 7 consuine ar a
ndeireadh. **Taí** feirinnsgne, **tail** a ainm iollraidh sin; **tail**
baininnsgne ar enogham 7 ar engháoidheilg re hainm iollraidh an
fhocul sin. **Caoicdhíghios** feirinnsgne, **cáoicdhíghis** a ainm
iollraidh sin go cáol 7 a ainm uathaidh baininnsgne ar enogham.
Baí feirinnsgne, **bail** baininnsgne. **Pónur** feirinnsgne, **pónair**
baininnsgne. Atáid ainm uathaidh na mbaininnsgne sin 7 ainm
iollraidh na bfeirinnsgne ar enogham 7 ar engháoidheilg. **Pónuire**
d'uathadh 7 d'iollradh [28], 7 d'ainm iollraidh aigi so, **pónuir**,
baininnsgne. Dá ainm iollraidh 7 ainm uathaidh ann so,
pónuire, ainm iollraidh feirinnsgne 7 baininnsgne 7 ainm
uathaidh feirinnsgne. **Ga fada, gai fada, ga fhada, gai fhada.**
Taí mhaith, tail mhaithe.

Marg do-rinni an gai do ghaibhneachd,
do sgailt cridhe an Choimheadh.

Atáid uile mur sin; ionann ogham d'ainm uathaidh 7 d'ainm ioll-
raidh an fhocul bhuos d'uathadh 7 d'iollradh, mar tá so: bile
geal d'uathadh, bile gheala d'iollradh bogha dearg no bogha
dhearga as coir ann. An uile fhocal bhuos d'uathadh 7 d'iollradh
mur sin.

85. Gach ainm iollraidh rachas siolla tar an ainm uathaidh no

ghebbhus casadh, lomadh as cóir na dhiaigh mur so. mná geala no ¹ cráobha fionna no aibhne móra. An t-ainm ioltraidh nach teid, samhloghadh as cóir na dhiaigh mur so: fir dhonna no dhubha.

86. Duine d'úathadh 7 d'iolradh.

87. Fiacha, an uair agus a réim ann, ailm anháin as cóir ar a dheireadh, 7 as cóir úr 7 onn 7 ailm ar a dheireadh an uair teid a réim as 7 nach bfuil d'úathadh 7 d'iolradh. Fiacha as a teid a réim, d'Fhiachuigh, mac Fiachach, Fiachuigh,² d'Fhiachachuibh, meic Fiachach, meall Fhiachacha. Fiacha a n-ainm a réim, d'Fhiacha, mac Fiacha, Fiachadha, d'Fhiachuibh, d'Fhiachadhuibh, meic Fhiacha, meic Fhiachadh, meall Fhiacha 7 Fhiachadha. Fiachuigh duir go n-úathadh, as ionann [29] gáoidhealg dho 7 d'ainm ioltraidh Fhiachach .gh., 7 ní hionann ogham. Fiachuigh, d'Fhiachuigh, mac Fiachuigh, Fiachuidhe, d'Fhiachuidhibh, meic Fhiachuidheadh, meall Fhiachuidhe.

88. Eocha .gh., d'Eochuigh, mac Eochach, Eochuigh, d'Eochachuibh, meic Eochach, meall Eochacha. Eochuigh .dh., d'Eochuidh, mac Eochuidh, mac Eochadha, Eochuidhe, d'Eochuidhibh, meic Eochuidheadh, meall Eochuidhe. Ní thuil Eocha d'úathadh 7 d'iolradh mur ta so, Fiacha, or ní ainm a réim ann. Fiacha (o ainm an duine), cosmhul do gháoidhealg é 7 na foculsi an tan chuirthear samhloghadh orra, gion go hionann d'ogham iad, fiach (ort) 7 fiach (ón eon). Fíachtha uatha aráon do thuisamhloghadh. Ní soileir thuigtear .th. do gháoidhealg a ndiaigh .ch. Dá dhearbhadh as cóir dona lochuibh uisge 7 dona lochthuibh uaidhe so, luch, ar éngháoidhealg, 7 ní hionann ogham dhoibh.

89. Gach connsume teann dheiridh fhocuil, cétrom bhios iar ceasadh mur so: abhail 7 na habhla, no abhann 7 na haibhne.

90. An uair bhios ní ar a dhiúltadh so, as, lomadh as cóir na dhiaigh mur so: as fearr me iná thú, fearn lom air. An uair bhios neach ar a dhiúltadh so, as, samhloghadh as cóir na dhiaigh, mur so: as mor as fhearr mhé iná thú, ó's neach ata ar a dhiúltadh so as fhearr ann.

91. An tan teagmhuid da ghuthaidhe re cneas a chéile gan chonnsuine eatarra, [30] gearr as cóir an cédghuthaidhe dhoibh mas guthaidhi do bhi gearr riamh c mur so: an la úd 7 an

¹ na *M* s.

² Fiachuigh *M* s.

ga úd, cor do chomhardadh ; an día úd 7 an t-úa úd, lochdach
d'úathne riú, ó nach rabhadar gearr riamh.

Bean shídh go ngruaidh ngnéfháoilidh,
ar chugh chuain dá cháoihéchum—(cóir.)
Bean shídh go ngruaidh ngnééidigh—(lochdach.)

Beanfaidh mé siobhal a Seaán
mun Mac nDè úd.
mun Día úd—(lochdach)

92. Gach consuine teann bhios na áonur ar lár fhocul,
sineadh gearr as cor romhe, mur tá so: tonn, síneadh me-
dhónach,¹ 7 meá na tuinne, síneadh gearr.

Mairg do-rinne an gai do ghaibhneachd
do sgailt cridhe an Choimdheadh.²

Manannán, dá shíneadh ghearra na thosach.

93. Ó anm uathaidh 7 ó táobhréim iollraidh bheantur
comhflocal 7 tulshamhlughadh, achd an táobhréim cáol iollraidh
táid siolla tar an anm uathaidh no ghubhus casadh, 7 beantur
comhflocal ó táobhréim uathaidh ag nach bi táobhréim ioll-
raidh ga bhfaghtur teachd gáoidheilge, mur tá so:

A cCrúachanraith chuaine Chuinn,
luacharbhláith úaine áluinn.

A cCrúachanraith atá an teagh,
treabh luacharbhláith mná is niodh.³

Puible an thalchuire sháoir sheing,
ar beinn Chlíachmhuighi cháoiimh chuirr.

Ar lár nUladh go hannmhín
slán curadh fan ccuraidhmhír.

[31] Clú an áigh do thuar a thaibhgheoir,
fuair d'aimhdheon chugh an cuirmhír.

94. Usguisge ón anm uathaidh 7 ón táobhréim isiol ioll-
raidh, usgeadhuisge ón táobhréim ard iollraidh Buidhe⁴ 7
úaine, budhúaine;⁵ corca 7 eórna, coirceórna sin, síoda 7

¹ meaghnach *MS.*
⁴ buighe *MS.*

² cluamheagh *MS.*
⁵ budhúaine *MS.*

³ muogh *MS.*

eang, sídeang. Bathadh guthaidhe an chomhfhocuil canamhna sin, mur tá so—

Na bodhabhla ² cáomha cuir,
comhardha Aodha Eanghuigh.

Breid sídeingí ar shios do luingi,
d'fios d'gínnne tuinní técht.

Mar sin ga fear nár éimdhigh
bean éimdhigh fhuir don iarífhuil ?

95. Duineata 7 meanmnach 7 corpurdha 7 dunmarbhadh, lochdach, gé chumthar iad.

96. Do-ghen d'eagla na neamhthugseanach 7 na n-og 7 na n-ainbseasach nionughadh ceille ar an rádhra. Na gne don Gháoidheilg nach cóir a ttus comhfhocuil ann so.

97. Na hinnsyne eodus: mé 7 tú, sé 7 sí, sinn 7 sibh 7 síad; agam, agad, agat, aga, aige, aice, aguin, aguibh, aca; leó, uatha, triotha, tarrsa, lochdach iad fén n-aid a cealla a ttus comhfhocuil. A leithéide eile mur sin. Ó Neill, Ó Briain, lochdach a ttus comhfhocuil; gach sloinneadh eile mur sin. Lochdach maith no oic a ttus comhfhocuil; deagh 7 dagh 7 droch do-ní a n-ionadh mur tá deighfhear no daighfhear no droichfhear. Lochdach iomurbhaidh a ttus comhfhocuil ní faisnéis no agallamh no ioltradh [32] no iomdhughadh no áireamh no fuláireamh no pearsa loir no pearsa oile bhus gírre no bhus faide denmhus neith ná a t ainm uathaidh, no pearsa ga mbia iad. ar a deireadh 7 ghébhús casadh. Bráthair iomdhughtha 7 iomurbháidha 7 disbeagadh, siur 7 bratha 7 disbeagadh, suidhughadh no samhughadh na dt,¹ uim sgoilti, ná ainm ceirde, focal gan cheart, na focal ar a mbarr, no sunnradh, ármhe n-aid ainseara, tairmbérla comhlécanamhna, ná greim comhfhocuil, ná comhfhocul canamhna, lochdach iad sin uile a ttus comhfhocuil cheirt.

98. Ní coir aird ar tus no ar deireadh comhfhocuil achd soir no siar ré n-airdibh eile, mur tá so:

Gorméas Leamhna ag tál bu-thuaidh,
Bcarbha soirdheas san sál mun,
Sionann siar ísin muir mhoit,
Boinn soir ag triall as bhur ttr.

² boghabhla *MS.*

¹ no samhug — na samhug — na *d. MS.*

99. Cóir áireamh ar nach bí iarmberla comhleanamhna a ttus chomhfhocuil, mur so.

Do sdéd asdrach ochttairngeach,
masglach méd a montaighleach.

Ceathardhruimneach, cóir do chomhfhocail no a leithéid eile rachus a ceanamhuin mur so:

A ráith cheathardhruimneach Chuinn
leathanbhruighneach bhliuth bheannchrúinn.

100. Greim comhfhocuil .i. an ní nach focal leis féin téid san bfocal theagmhus na dhuaigh mur so comh, deagh, dagh, droch, ro, ra, fo, fa, neamh, iom, ud, iong, mi, én, aon, do, di, leath, as, [33] céd, fíor, é, ur, or, ath, gabhuid sin greim comhfhocuil don fhocal bhíos na mbeol, 7 lochdach a ttus comhfhocuil o ghabhuid greim d'fhocal oile. Ionadh comhfhocuil as cor aca uile do chaoladh 7 do leathnughadh. Lochdach ionsamhlughadh a ttus comhfhocuil mur so: infhír no iontaidhg Lochdach comhfhocail ceamhna a ttus comhfhocuil cheirt mur so: brághadhbán, no a leithéid eile

101. Gach tinne tig a bhfocal nach bí san ainm iathaidh, munab tinne sunnartha no comhfhocuil no ceamhna i, budh .th. d'ogham i, go bheadh gíoidhealg ansheadha¹ ar dhá chonnsuine tig a cceann a cheile, ní cor a ceasadh, ná a n-oirioghadh, no a mbarr, no a samhluighadh, na san uile ogham, ogham aonchonnsumne orra achd a ceurp chomhfhocuil amhain, mur tá so: iombúaladh no aindíol no a leithéid eile, dá chonnsuine d'ogham 7 aonchonnsumne do cheamhardadh na. Greim comhfhocuil gach ní dhobh, 7 ní hionann iad 's an comhfhocail.

102. Ceathardha d'fhoirceadluibh chongnus le neach d'fhoasgladh gach snaidhmcheasda don ogham .i. an tainm uathaidh d'fhechan ar tus d'eagla a mbeallta a mbunadhus an fhocuil, 7 a fhechan ga hunsagne dho, 7 gan cirghí do chanamhain ghnáthaigh achd le deimhin bhfoirceaduil as fearr mas i, 7 gan anthearrach oghum do dteanamh ar chonnsuine láir ainma subsdaintigh fhocuil nach comhfhocail le hogsamhlachd ngaidheide da ngabha an focal change Ogham an chomhfhocuil mur chantur [34] Samhioghadh as cor ar tus an fhocuil d'igheanugh don chomhfhocail muna bhaca cadad no bádhadh connsuine. Gan .s. gan

¹ einfheagha *MS.*

uathadh gan fearn ar tus an fhocail déagheanaigh don chomhfhocail achd .sg. sm. sd. sb. Lochdach .h. d'ogham no do gháoidheilg re hucht .x. no .l. no .n. no ar lár¹ comhfhocail

103. DO CHADADUIBH NA CCOMHDHÚTHCHUS.

Ní thuigeann teanga .dh. no .th. do gháoidheilg a ndiaigh .d. no .t. a ccruth dá mbid, no a ndiaigh .n. no .l. no .s. tar chumhachduibh an chaduid. Gibe do .c. no do .g. bhús deagheanena abhala a cheile ní coir cumhughadh do gháoidheilg air ge madh coir d'ogham é. Atá .m. 7 .b. 7 .p. 7 .f. mur sin. Ní theid .ch. garbh 7 .c. no .g. oile na cheile; gith eadh ní coir cumhughadh ar .c. no ar .g. na dhiaigh, mur so:

Do chuir sé fholtanus air,
an te dhrochgabhus deachmhaidh

Mó do-gabhair cáoi ar an ccreachgoid,
ní faghuil² láoi chleachduid cách.

Ní bliu .ch. min a ndiaighi guthaidhe leathuin a bhfocal³ ar biath, (ge tá bractan, coir, on ainm uathaidh na .ch. garbh a ndiaigh ghuthaidhe cáoi) muna chongmha eadad c. no .g. é, mur tá droichgniomh no droichciall.

104. Cuig consuine gan uirdhiughadh do gháoidheilg .s. m. r. l. n. A trí dhíobh gan tshéimhiughadh .r. l. n.

105. An tan teagumh consuine cruaidh 7 consuine garbh dá cheile a eomhardadh do-ni brigh consuine bhuig don chonnsuine chruimh, 7 brigh consuine édtrum don chonnsuine gharbh.

106. An tan teagumh dá chonnsuine gharbhia dá cheile [35] a eomhardadh do-ni brigh consuine édtrum do chonnsuine eigin díobh, 7 nífeas csa dhíobh dá ndentur.

107. An tan teagumh consuine bog 7 consuine garbh dá cheile a eomhardadh do-ni brigh consuine édtrum don chonnsuine gharbh, 7 anuidh an consuine bog na áit fein.

108 Mar, gan, dar, cuirid réim siorruidhe. Ní coir iollradh gan áireamh na ndiaigh achd a ccruth tochlughthe.

109. Achd 7 nó 7 gach ré, ní léigid réim tharrsa ar an

¹ ar lár lár *MS.*

² faghuil *MS.*

³ abfoc— *repeated in MS.*

bhfocal teagumh na mbeól, 7 ní chongmhuid gan reim achd sin, mur tá so :

Níor thuill achd crann di dhíomhdhaidh
's do bhí fíodhbhaidh ann d'abhluibh.

110. Ó phearsuin lóir as mo bheantur iomurbháidh, mur tá so : as lóir mo ghile, 7 as gile mé ina thú. Trí siolla as cóir a mbráthair na hionurbháidha tig ó phearsuin lóir, mur tá so : as gíle no as duibhidí. As eadh as pearsa lóir ann, foca. ga mbi teachd gaoidheide na dhuaigh so lóir, 7 d'fheirinnsgne an chuid d'obh bhios a n-einshiolla mur so, geal no dubh, 7 do bhainnsgne as cóir an chuid bhios a ndá shiolla, an g[h]ile no an duibhe ; a leitheide eile mur sin. An chuid don phearsuin lóir tig ó dha shiolla, casadh do-nid mur so : lóir a dhíle 's a íle 's a úaisle ; uaidhe so díleas 7 ísiol 7 úasal tigid.

111. An chuid don iomurbháidh nach ó phearsuin lóir tig, a n-einshiolla bhios, mur tá so : as sía, no as mó, no as teó me ina thú. Dá shiolla as cóir a mbráthair na hionurbháidha sin, mar tá so [36] as síaide no as móide no as teóide no as feirde, no a leitheide. Lochdach a ttús chomhfhocuil iad.

112. Ag so an chuid don phearsuin lóir as cóir a ttús chomhfhocuil, mur atá iad no méid, focuil ghabhus ceirt leó féin 7 nach beantar ó fhocal eile

Feirde méidchuma í Mháoil Bhrénuinn,
édtruma a tháobh sheghuinn shúaire.

Fúair Oilill go n-aigheadh bfairsing
foirinn bhfaidshleagh ¹ nglaisshlim ngér.

113. Disbeagadh cáol no leathan, gíbe d'fheirinnsgne no do bhainnsgne ó mbeantur e d'fheirinnsgne as cóir é. Dá dhearbhadh sin as beinín fionn as cóir ann.

Bean ainmin ier sáoradh sinn,
báoghal ionn do Shaidhbhín sheing—(lochdach.)
baoghal ionn do Shaidhbhín sheang—(cóir.)

114. Bráthair disbeagaidh cnoc no cnocán, slat no slatán, no a leitheid eile.

115. Smur disbeagaidh fuileóg, sálóg, feadóg, máológ, uatha so ataid, fuil, sál, fead, máol. Lochdach iad féin no a leitheid a ttús chomhfhocuil.

¹ bhfaidshleadh MS.

116. Ag so an t-iondughadh, conach, dáineach, dámhach.

117. Brathair an iondhuighthe: fionmhur, férmhur, feól
mhur. Lochdach ceachdar dhiobh a ttús comhfhocuil mur so:

Teach san ród bhláth bhileachbhothach
do sháith an t-og eineachbhreathach—(lochdach)
(bileachrothach—cóir.)

118. Ní eor don iollradh a ttús comhfhocuil achd an táobh-
reim iollraidh amháin.

119. Lochdach samhluighadh a ttús comhfocuil, mur tá so:
infhír no fearamhuil no feardha.

120. Ní iomchran an samhluighadh slonnadh, mur tá so:

[39]¹ As diarmaddha í Dhuibhne an dál,
ágh surghi Dfarmada a ndún—(lochdach.)

121. As í an fhaisneis nach eor a ttús chomhfhocuil, fúarus,
do-chleabh, tiogabh, no a leithéid eile.

122. Feabhas, fiú, féin, dæg (an armhe), focuil gan cheart
uile iad sin; lochdach a ttús chomhfhocuil iad.

123. Ainm trí siolla do cheird no da sholla: figheadóir,
muillneóir; on tuilréim iollraidh bheantur an t-ainm ceirde. As
uime nach eor a ttús chomhfhocuil é, mur atá so: dona soigh-
dibh, soighdeóir uadh, dona muillnibh, muillneóir uadh.

124. Ainm sgoilte nach eor a ttús chomhfhocuil: Fégh fa
lighe, no Giolla na náomh, no Mac Raith.

Fégh fa lighe sa² lí mur ghais,
aris dí ní gile an ghais.

125. Armhe 7 aimseara 7 iarmberladha comhleanamhna
ann so.

An tan bhios iarmbérla ceanguilt don áireamh, lochdach
a ttús chomhfhocuil é mur so: a trí, a cúig, a naoi, a deich.
Aimseara, iarmbérla comhleanamhna: ané, aníogh, amárach,
anoirthear, anunn, anall, lochdach a ttús chomhfhocuil iad no
a leithéid eile. Niall Naoighíallach eor do chomhfhocal; gach
áireamh eile rachas a ceanamhuin mur sin.

126. Na harde, adubhradh a ttús chomhfhocuil iad

Cosmhul fráoch í Rosa Rúaidh
's an gháoth anosa anorttúaidh.

¹ See note 1 on p. 13.

² *amí.*

127. O gach éntáoibhréim achd ag pearsuin bheantur ion-shamhlughadh. Ón tuillréim iollraidh nach anann a n-éinshiolla bheantur samhluhadh amhail 7 iomdhughadh 7 pearsa lóir 7 pearsa oibrighthe [40] 7 pearsa iomurbhádha an iomdhuighthe. Dá n-anann a n-éinshiolla, a bhúain ón táoibhréim iollraidh, mur tá so: **banamhuil, cóir, mnaamhuil, lochdach.**

128. **Ag sin, ag súd, is ag so,**
comhchóir réim is ainm orra;
mo chean, mairg, is moghénur,
gibé tráth a tteigémhadh.

Cóir [réim] 7 ainm na mbéluibh sin, **ag sin mhnáoi ngil,**
ag sín bean gheal. Atáid focuil an roinn sín uile mur sin,
mur so:

Ga fhaigín an fheadh do bháoi,
mo chean mhnáoi.

Mairg file tarla re a ttáoiibh
dá chráoiibh fhalmha a bhíne féin.

129. **Fiche adhbhar sa háon dég**
chuireas réim, rádh nach deirméd;
tearc don chédsfhois do chichfe,
a n-égmhuis an oibrighthe.

Ag sin a ceathair ar fhichid is na trí rannuibh adubhart thuas roimhe. **Mar, gan, dar, ní flú, 7 ní fhull.** Ó. an tshloinntí 7 ailín na hagalimha do sháguibh Gofraidh Fionn, 7 do aguir Ceann Fáoladh¹ Ó Cuill é, 7 adubhart gur mhó iná sin é, 7 gurab díobh far bhfior 7 ar bhfior 7 fairsbérta na guidhe.

130. **Ar an ttreas n-asbal, ar an treas asbal, ar na trí hasbuil, ar na trí hasbala, cóir.**

Ar na hasbala ar na hógha,
ar na haingle, inneóin ghlan,
ar na náoi ngrádha ór ghein aingeal,
geibh slána 7 daingean damh.

131. Do chuirfeadh **dochum** focal a ccruth táoibhréime damadh cóir é, 7 do sháoil an fear do-rinne an rannsa gur chóir e:

Giolla 7 cliabh is cochall
dochum Sionna síar seacham—(lochdach.)

¹ faghla ms.

[41] **Go fear** do-m a ionadh so, **dochum fir**, 7 **gus an bfear** an úair bhíos sunnradh air

132. Ní chuireann éinairmbérta focal a ccruth táobhreime achd .ó. an tsloinnti 7 .a. na hagalmlha 7 ní chuireann .a. na hagalmlha baininsgne a ccruth táobhreime, na feiminsgne teid sióla tar an ainm áthaidh ar a tháobhreim, no go ttiofa consuine comhuidheach ar a dheireadh, mur tí so **Áodh** 7 mac **Áodha**, **ri** 7 mac an **riogh**; a **Áodh**, a **rí** as coir ann o agallumh. Gach focal feiminsgne a n-anfa a réim, 7 nach iacha sióla tar an ainm áthaidh ar a tháobhreim uathaidh 7 nach ttiofa consuine comhuidheach ar a dheireadh a ccruth táobhreime, as coir é ar a ghairn agallmlha mur so a **Dhomhnuill**, no a **Dhonnchaidh**, no a léitheid eile

133. As deighbhisigh an dune,
an t-eghrisin Orludhe—(lochudach.)

Ní deighbhisigh an dune coir. Na fhocal ata ní ann sin. Ní déntur táobhreim gan ní réimhe achd leis an uairmberla adubhart ó chianubh.

134. Ón tuillréim uathaidh bheantur an táobhreim mur tí so, **d'fhlor** 7 mac **fir**. Ón ainm iolraidh bheantur an tochlughadh, 7 b'dh cuid de nach anann aige, mur ata **marbh Ghulla** 7 **Golla** no a léitheid eile.

135. Gach ainm uathaidh a n-anann a réim ar a thuillreim uathaidh, coir a réim chonsuine do dhénamh no gan a dhénamh. Gach ainm áthaidh as a iacha a réim ar a thuillréim áthaidh [42] ní coir gan a réim do dhénamh 7 as coir a dheireadh a n.u. 's a n.o. 's a n.a. má bhíos leathan. Gach ainm iolraidh comhfhada coimhleathan re a thochlughadh, coir a réim consuine do dhénamh no gan a dhénamh, 7 ní coir a dheireadh achd a n.a. amháin, madh focal leathan é. Gach ainm cáol iolraidh ga' mbi a thochlughadh leathan, ní coir gan a réim consuine do dhénamh 7 as coir deireadh a thochlughthe a n.u. 's a n.o. 's a n.a., mur atá na **tráighe** 7 iarr **thrágha**.

Léig **Giolla** na náomh anonn
na táobh re giolla an ghabhann—(cóir.)

Cuir **Giolla** na náomh anonn—(lochdach.)

136. Don fhocal déigheanach don chomhfhocal téid a cheannus 7 a cheart [7] a innsgne, 7 do ní sé baininsgne don

fheirinnsgne 7 feirinnsgne don bhaininnsgne, 7 do-ní pearsa loir an tulshamhlughthe baininnsgne don fheirinnsgne .i. **an fhear-dhachd**.

137. As éidir go reich ochd siolla do chur a eomhfhocal, 7 ní cóir ní as sía iná sin do chur ann, mur atá so: **leadhb 7 breab 7 sgios 7 seang 7 geal 7 dlúith 7 dos 7 tiogh, leidhbreisgeiseingeallútoisdiogh**. As lór ar labhrus de sin.

138. **Fiche 7 dubh, ficeadhubh** ón ainm úathaidh, **fichea-dubh** ón táobhréim iollraidh, méid na **bfeichdeadh**¹ lochdach a ttús eomhfhocail, ó do chas sé.

139. **Bile 7 dream, bileidhream** a eomhfhocal, 7 síneadh meadhónach² as cóir na lár an tan atá carn do chonnsuinibh [13] édtroma ann ó eomhfhocal an³ ainm úathaidh 7 an táobhréime ísil iollraidh, or an tan teaguint da chonnsuine édtroma, no connsuine teann 7 connsuine édtrom, no carn do chonnsuinibh teanna 7 édtroma, dá chéile, ní cóir síneadh gearr rompa mur ta so: ar **sgoine** no **coinnle** no **flan Bhoirne** cóir do chomhardadh. **Bileidream** as cóir ann ón táobhréim ard iollraidh; síneadh gearr as cóir ann ó do-chúadar an d. d. na chéile.

140. **Bileathrom** eomhfhocal an ainm úathaidh 7 an táobhréime ísil iollraidh; a n.ea. 's a n.io. as cóir a lár.

141. Gach focal bhois leathan a n-anann a réim, nach bia connsuine ar a dheireadh, ní cóir a dheireadh achd a n-ainm amháin, 7 do-bheir barr no eomhfhocal .u. 7 .o. chuca mur so, **an boghaso**, cóir a lár a n.u. 's a n.o. 's a n.a. ar lughé don bharr air; mur sin dó re eomhfhocal.

142. **Bogha 7 donn, boghadhonn** a eomhfhocal ón ainm úathaidh 7 ón táobhréim ísil iollraidh, **boghadonn** a eomhfhocal ón táobhréim ard iollraidh.

143. Gach focal leathan as a racha a réim, cóir a dheireadh a n.u. 's a n.o. 's a n.a. le connsuine do bheith ar a dheireadh no gan a bheith, mur ta so **mala 7 don mhalalgh, 7 gobha** no **comha** as a ttéid a réim.

144. **Duine 7 fogha 7 sgiath, dunfhoghaisgiath** a eomhfhocal ó ainm úathaidh an **duine** 7 an **fhogha** 7 ó táobhréim ísil iollraidh an **fhogha**. **Dáonfhoghaisgiath** a eomhfhocal ó táobhréim iollraidh an **duine** 7 ó ainm úathaidh 7 ó táobhréim [44] ísil iollraidh an **fhogha**. **Dunfhoghaitsgiath** ó ainm úathaidh an **duine** 7 ó táobhréim ard iollraidh an **fhogha**.

¹ bfeichdeagh MS.

² meadhónach MS.

an an MS.

Dáonfhoghaitsgiath ó tháobhréim iollraidh an duine 7 ó tháobhréim ard iollraidh an fhogha. Bádhadh guthaidhe comhfhocuil canamhna fad sin anúas uile.

145. An tan teaguimh consuine édtrom a ndiaigh shínidh ghirr re huchd consuine ghairbh no .s. as eidir a bheith gearr no a chur go síneadh mheadhónach, muna sheachantur do dhá phríomhlochd na Gáoidheilge é, mur atá neimhtheachd céille no seirbhe ráidh

146. **Deoch 7 gér, dígér** sin, ó nach ttéid .eo. shínidh ghirr a n.eól. D'ionnsuighidh a cháolta fein téid an focal ó dho-nítheas comhfhocul de.

147. Ag so an t-éntuillréim dég iollraidh ó nach beantur samhluhadh amhuil no iomdhughadh dona **enaibh**, dona **enolbh**, dona **gáolbh**, dona **gáuibh**, dona **gáibh**, dona **láoibh**, dona **láuibh**, dona **lálbh**, dona **háolbh**, dona **búaibh**, dona **mnáibh**.

148. Ní cóir táobhréim iollraidh ag nach bí úathadh a ttus comhfhocuil, mur so : méid na n-áol, no méid na ttaiseadh, no a leithéid oile.

149. Ag oireamhuin don fhocal bhíos roimhe bhíos an barr madh cáol no leathan é, mar atá **an fearúd**, 's **an fearód** 's **an fearád**, mac **an fhirlúd** 's **an fhireód** 's **an fhireád**, cóir, iar ccáoladh leis an bhfocal.

Ard ó fhíadhach¹ na ccuinneóg
balg riabhach an Rémuinneód—(cóir.)

ó ríd neamhshubsdainteach an barr, 7 as uime bhíos ag [45] foghnamb don ní bhíos roimhe.

150. Ní cháoluigheann focal le barr ar bioth achd le barr innsgne gé fhuilngtheas so no a leithéid eile :

Do chaith seal dá aimsir ann,
fa neamh an t-aimsín iofrann
An ehlainnsín Chonla fa choill
mur chloinn Morna a n-aimsir Fhinn

151. NA SAMHLAIGHTHE FEASDA.

Fear, d'fhior, [mac fir], **fir**, d'fhearaibh, meic fhear, marbh fhiora.

feartha	.	{	tulshamhlughadh an anma úathadh 7 an táobh- réime isil iollraidh
fearrtha	.		
fearrdha		

¹ fhuagbach ms.

an fheartachd	}	. . .	a bpearsa
an fheartthachd			
an fheartdhachd			
infhir	}	a ionshamhlughadh
infhear			
fearamhail			an samhluhadh amhuil
an fhearamhlachd			a phearsa
fearach an baile			an t-ionmhughadh
an fearachadh			a phearsa
atá an baile ag fearachadh.	}	a phearsa oibrighle
7 ag fearughadh			
do fhearuih an baile			a dhénmhus neith
an fhearuihe			an phearsa lóir
as fearuighe mé iná thú			a phearsa iomurbhádha

152 [Sgían, don sgin, mecl na sgeine, na sgeana, dona sgeanaibh, mecl na sgean, iarr sgeana]

sgíantha	{	a bpearsa
sgíandha			
an sgíantachd	}	a bpearsa
an sgíandachd			
sgeantha	{	a bpearsa (Cóir síneadh gearr no meadhónach ann sin no na leithéid eile.)
sgeandha			
an sgeantachd	{	a bpearsa (Cóir síneadh gearr no meadhónach ann sin no na leithéid eile.)
an sgeandachd			
insgeine	}	a ionshamhlughadh
insgean			
sgeanamhuil			an samhluhadh amhuil
an sgeanamhlachd			a phearsa
sgeanach an baile			an t-ionmhughadh
an sgeanachadh			a phearsa
do sgeanuigh			a dhénmhus neith
lór a sgeanuighe			a phearsa lóir
as sgeanuighe sinn iná sibh			a phearsa iomurbhádha

153 [46] Sáoi, do sháoidh, mac súadh, sáoithe, sáoidhe, do sháoitibh, do sháoidhibh, meic sháoitheadh, meic sháoidheadh, meic shuadh, gan sháoithe, gan sháoidhe.

sáotha	{	a bpearsa
sáodha			
an tsháothachd	}	a bpearsa
an tsháodhachd			

súadhtha	{	tulshamhlughadh antáobh-
súadhtha	{	réime iollraidh
an tshúadhtachd		
an tshúadhdachd		[a bpearsa]
ionsháoitheadh		
ionsháoidheadh		a ionshamhlughadh
ionshúadh		
sáoitheamhuil		
sáoidheamhuil		. an samhluhadh amhuil
an tsháoitheamhlachd		
's an tsháoidheamhlachd		a bpearsa
sáoitheach		
sáoidheach		. a iomdhughadh
an sáoitheachadh		
an sáoidheachadh		a bpearsa
do sháolthigh		
do sháoidhigh		a dhénmhus neith
lor a sháolthighe		
's a sháoidhigh		[a phearsa lóir]
as sáolthighi		
's a[s] sáoidhidhi		sinn ina sibh . . . a iomurbháidh

154 Solamh, do Sholamh, do Sholmhuin, mac Soluimh, mac Solmha, mac Solmhan, Soluimh, Solmhuin, do Sholmhuibh, do Sholmhanuibh, meic Sholamh, meic Sholmhan, meall Sholmha 7 Sholmhana

Solamhtha	{	ón ainm úathaidh 7 ó
Solamhdha	{	tháobhréim dhíobh
an tsholamhthachd		
's an tsholamhdhachd		a bpearsa
solmhanta	{	ón táobhréim iollraidh
solmhanda	{	oile
an tsholmhantachd		
's an tsholmhandachd		a bpearsa
ionsholuimh		
ionsholmha		ón táobhréim úathaidh
ionsholmhan		
ionsholamh		
ionsholmhan		ón táobhréim iollraidh
solmhamhuil		
solmhanamhuil		. an samhluhadh amhuil

an tsholmhamhlachd	}	. a bpearsa
an tsholmhanamhlachd		
solmhach	}	. a iomdhughadh
solmhanach		
an solmhachadh		. a bpearsa
's an solmhanachadh		
do sholmhuigh		. a dhénmhus neith
[47] do sholmhanuigh		
lór a sholmhuighe	}	. a phearsa loir
's a sholmhanuighe		
as solmhuighe	}	sinn iná sibh . a iomarbhaídh
's as solmhanuighe		

155. Túata d'úathadh 7 d'iollradh.

túatatha	{	tulshamhlughadh an anma úathaidh 7 an táobh- réime isil iollraidh
túatadha		
an túatathachd	}	. a bpearsa
's an túatadhachd		
túatadhtha	{	tulshamhlughadh an táobh- réime aird iollraidh
túatadhdha		
an túatadhthachd	}	. a bpearsa
's an túatadhdhachd		
ionthúata	{	a ionshamhlughadh ón táobhréim úathaidh 7 iollraidh
ionthúatadh		
túatamhuil	}	. an samhlughadh amhuil
túatadamhuil		
an túatamhlachd	}	. a bpearsa
's an túatadamhlachd		
túatach	}	. a iomdhughadh
túatadhach		
an túatachadh		. a bpearsa
's an túatadhachadh		
do thúatuigh		. a dhénmhus neith
do thúatadhuigh		
lór a thúatuighe	}	. a phearsa loir
's a thúatadhuighe		
as túatuighi	}	sinn iná sibh . . . a iomurbháidh
's as túatadhuighe		

Gach samhluhadh leathan úathaidh 7 iollraidh mur sin.

Ná bí dhamh, a dháoi na lochd,
gabh mur táoi leis an **túatachd**—(lochdach.)

156. Ní sine m'áoissi iná m'eagna,
file áoisi **seanda** sinn—(lochdach.)

Sineadh meadhónach¹ as cóir san bhfocal sa seanda, no gaoidhealg connsuine themn, an tan nach báithítear do gháoidhealg an **.dh.** sin a tshamhluighthe, agus an tan bháithítear, a shíneadh féin san bhfocal. A ndiaigh **.n.** no **.l.** mur sin bhíos, madh focal shínidh ghirr é.

157. [48] Gach ainm uathaidh feirinnsgne 7 gach ainm ard iollraidh, lomadh as cóir na dhiaigh. Gach ainm úathaidh baininnsgne 7 gach ainm ísiol iollraidh, séimhioghadh as cóir na dhiaigh. Gach tuillréim úathaidh feirinnsgne no baininnsgne, séimhioghadh as cóir na dhiaigh. Gach taoibhréim úathaidh feirinnsgne nach racha siolla tar an ainm úathaidh, 7 nach gébha casadh, 7 nach ttiocfa connsuine comhuidheach ar a dheireadh, séimhioghadh as cóir na dhiaigh. Gach réim úathaidh 7 gach taoibhréim ísiol 7 ard iollraidh, uirrdhiughadh as cóir na dhiaigh.

158. Gach réim iollraidh 7 gach tuillréim ísiol 7 ard iollraidh, lomadh as cóir na dhiaigh. Gach ainm iollraidh comhshada coimhleathan re a thochluughadh, cóir a réim connsuine do dhénamh, no gan a dhénamh 7 ní cóir deireadh a thochluighthe achd a **n.a.** amháin. Gach ainm iollraidh cáol 7 a thochluughadh leathan, ní cóir gan a réim do dhénamh, 7 as cóir deireadh a thochluighthe a **n.u.** 's a **n.o.** 's a **n.a.**

159. Focal do-ní dá thaoibhréim no taoibhréim 7 moladh 7 sloinneadh, as aige as cóir sléгур. Focal do-ní trí taoibhréime, no dá thaoibhréim 7 moladh 7 sloinneadh, as cóir sléгур 7 barra 7 lánshléгур. An cédtaoibhréim ag aithearrach leis an sléгур mbona, an dara taoibhréim leis an sléгур mbairr, íad araon leis an lánshléгур. Sléгур an lomtha 7 an uirrdhiughthe ag dul a séimhioghadh. Sléгур an tshéimhighthe ag dul a lomadh. Ní théid sléгур tar uirrdhiughadh no tar nó no tar **ná** ná tar **agus**, ná tar thulshunnradh, no tar shunnradh innsgne.

¹ meaghónach MS.

II. DECLENSION

MSS. C = C II.3, Stowe Coll., R.I.A. (vellum), second section, pp. 1-24, defective at beginning and end.

C² = 2d, third section, fol. 1-19, another copy of the same recension, dated 1552, defective at beginning

H = H 2.17, T.C.D., pp. 252-278, defective at end.

P = 24.1^o 8, R.I.A. (paper), pp. 51-183.

The three recensions differ in the number and order of paragraphs, words, and metrical examples. This edition follows the text of CC² and combines the material of all of them. Variant spellings are rarely noted, except when they help to fix the form or the meaning. Extensions are not indicated when the full spelling is obvious or is found in one of the copies. Accents are silently added if they occur in any of the MSS., or if the length of the vowel is well known or established by the metre. Likewise *ch*, *th*, *f*, and *t* are printed if the lenition is marked in any copy. The following abbreviations are retained: *b* = *bairnnsne*, *f* or *fer* = *ferriusne*, *c* = *cóir*, and *l* = *lochtach*.

^a = wanting in H, ^b = wanting in P, and ^c = wanting in C². These letters follow single words, precede and follow groups of words, and are prefixed to lines of metrical citations.

LEABHAR CEART ANN SO¹

{H.2.17 p. 252a}

1. **FINE**,² don fine, méd an fine, méd na fine, na fine, i a fineda, dona finb, dona finedhaib, méd na fine, méd na fineu,³ tug fine 7 fineda let.³

Aicme, maicne, buille, buile, bine, machaire, innhe, náire, cruine, cruine (acht gan illrugad aice⁴), trícha triucha (chéd), roisi (in tsáegail), [cairde, céilidhe P], fregra (acht canamhain aige⁵) inand iat⁶ [méd na triocha chéd as c ann, i lomadh air, duine freagarthach .c. d'iomdughadh canamhna P]

¹ Title only in P

² Buille P

³ gan bh-uilleadh in P

⁴ a illrugadh aice P

⁵ ceart canamhna aice P

⁶ ionann ghabhad d'athadhb 7 d'iolleath .dfer 7 do l. agus a réun ag anamhna .c. anna P

- Gu gelBóinn¹ Tighi Da Thí . senróim na **fine** ó fuití
 Drud re **buille** is sí ar shluadh . do-ní urre t'² fóiridh n.
 Ní húair dénmha³ dethbire . do sduagh Érna⁴ m t-athbhuile.
 Lucht dénmhusa **bine** buirb . cuilg gérghlasa tinge⁵ Taidhg.
 5 Ar Mac Coisi a cathraigh Chum . scartham re leis lántruim
 Ní bhuidh⁶ míchuid do mhugh Gréc . dá **thrichuid** **ched** dá fuil
 fud l.
 Géb gach **tricha** **ched**⁷ ad chonde . ga méid crícha Clóide⁸
 Cumd.
 Ar crand cumraime Cathbaid . cland Rudraighe⁹ ód¹⁰ **freagarthaib**.
 Do athaig cathaighe ó Cumd . **mhachaire** clachaird Conual
 [*P adds*]
 10 An **bhuille** ga mbí a ngábhadh . do-ní urre ionnágadh.
 Autreabha an **fine** Ulthaigh . tighe slaugheala slantigh
 Ní maig foil san **innhe** a tiáin . gurab fáoi soin mre é.
 Salach slighe na seachd ceath . **bine** gan teacht na tiosach.
 Atá sé ar cúlha an **chruine** . deine is forghla a ré romhe.
 15 An **chruinne** ar a fáobhar sum . báoghal dún¹² 'sa thruine atám.
 Uirre mur thadhbhas atám . clár na **cruinne** ar farbhás sum
 As é as dual n dhearc chochlach . file fáobhrach **freagarthach**
 agus rí marthmheach malla . do-ní taubteach teagmhála
 Beag nár bhfearr a cara ar **cairde** . a cCeann Mhara ó thairgi teacht.
Náire ort ma foillsioghadh . náire an t-olc ar n-arsughadh.
 20 Fear táidhe¹³ ná budh lár lé . as é an **náire** mhór don mhúoi.
 Sí dá gairde do-gébhthar . dá uí an **chairde** cútéchtar.
 Do agh ca rre ar fhladh n-ábhar¹⁴ . seinnidh d **aiemi** físal Eoghna.
 Do budh **céilidhe** súaire soin . séimhédhe ar ceúairt san chathraigh
 Ná bíodh ar **innhe** n ísal . aighne ríogh san Rúaidhrisín.
 25 Teann ar **aieme** an dá boghan . ceann deoradh **maicne** Míleadh.

2. **COMHA** [fer. P], don chomha, méid an chomha, na comha, na comhadha, dona comhuibh, dona comhadhuibh, méid na gcomha, méid na gcomhadh, tug¹⁵ chomha 7 chomhada lat¹⁶

Comha, rogha [ragha P], díga, dímda, esbarta,¹⁷ menma, [almsa P],¹⁸ d'ferindsyne an úair anus a réim indtu, 7 do banindsyne an úair théid a réim asda, acht menma do banindsyne an úair anus a réim indte leis.¹⁸

geal boinn P gelboin H

² ant. P

denmab. P

⁴ L. ro. I

⁵ ige P

⁶ buith P

⁷ bful P

⁸ ced H

⁹ chloinne I

¹⁰ Rugandhe H Rudraighe P

¹¹ c. P

¹² duinn MS

¹³ taighe MS.

¹⁴ péimhur MS.

¹⁵ iart P

¹⁶ om. P

¹⁷ easbarta here P, and in following paragraph easbarta c. easbart .L. P

¹⁸⁻¹⁹ a réim ag anamhuin ionnta d'fer. 7 ag dul asda do .b. acht menma do .b. an uair anus a réim ionnta d'a n-ionsarcuigh P Here follow in P exx. 76 and 108-117

A mbraithri .fer.¹ and so sis.

Bogha, luisne, glóine, esgra, lágha laighe, rámha raimhe, dorchla (ón dorus), dorchla (an chloidhumh),² rúainne róinne, dumha, téarma, dénta, damhna domhna, Feabhra, casnaighe, pónuire, fatha fotha, cura cora cara (an tsil), scura sgora, lochtach³, [252 b] méra méire, éasca éisce, turchuirthe torch orthe, tunna [c. tonna l. ón cheill sin P], findta, impa, sompla [sompla P], sgolaire, bicaire, díslí díсне dmsí díside dídse (díslí l. on cheill⁴ sin), cónsabra cónsabra cónsdabra cónsdapla, Fiacha a n-anond a réim), corca coirce, roda roide, soile seile, oire ere, oigri eghre, caile (acht an bainindsene⁵ indte),⁶ grása grásda grádsa, móta móta .c. (máda móda l.⁷), sgiursa, sosgela, díllechta (ón dá cheill), imthusa imthosa, díрма, díngna, sdíma, lu⁸ha lu⁹ghí (in leabhuir), luighi loighe lighí (na leaptha), coigle, fíthe, oighe, gruigne, tuindte,¹⁰ scele, bruinde, coindealbra, síssa (on chúirt), umha, búcla, colpa calpa, drumchla, érma, ringene (gan illrugad),¹¹ béinde meinde (ban), beindsí béinsc tuighedh¹²), meile beile (na brón), coindle (on chonnalach), cloiche .c. (chuidhe .l.), techta tochta, dula doia, taille, táibhle, madle, asa, croidhe cridhe, baile, siene, ticne, tánuise tánoisde, tigerna, pársa, prótsí bróidsí [próisde broisde P], laithe, áighe ugha, rulla rolla,¹³ céibhe¹⁴ (na long), sparra,¹⁵ crooighe.¹⁶

[P adís]

fudhba, pollaire, báirda, tóramha tóruimhe (on tórchuide), fulachda folachda falachda, taisénta taiscánta, táimhsénta taimhseánta, taisbenta taisbeonta (beithe séimh leis orra), athuinne aithinne, udhachda,¹⁷ calla, pérta, funnsa fonnas, eitre, loinnte luinnte, sgige, teóra, treagha, tábhairne táibhirne, bugha, gaile, leasgailte, seise, saighe, gaduighe, taisgéltá, faithe, baile .c. (l. canamhuin aige), foichne, cúna cáonna, dorchá doirche, iorna, line, díne, baránta baránta barána, guthaidhe, acaire ancaire .c. (ón énceill), amuisge, asna, gúailidhe, libhearna, ainnle, doighre daighre, cuisne, arra, alla, cnairre, forba, sdargha, urla orla earla, úaithe úaidhe úaidne, rube ribe, fochla¹⁸ (fé nneadh), cofra, gaisde, gabla, ionam ghabhuid d'uathadh 7

¹ Braithreagha .fer. comha P

² written out H, l. araon P

³ achd innsne .b. ann P

⁴ toinnte tuinnte P

⁵ rolda H

⁶ crooidhe P

⁷ on chloidheamh P

⁸ cheil H

⁹ bainindsene H

¹⁰ achd ó shamhlughadh *adís* P

¹¹ on tsicidh P

¹² na tugh¹³ P

¹³ céidhe P

¹⁴ sbairre P

¹⁵ ughachda MS.

¹⁶ ochla MS.

d'ioltradh .dfer. 7 do .b. mur tá comha a n-anann a réini, omna
(7 do-rinneadh do .b. leis é), fogha fagha.

C.II 3 third section, fol. 1a*

- * Din do chraobh ar lár **luaini** **cuiani** bráon ag tal tairsi.
 * D'éin Tulcha ag teacht re n-athnainh . gabthar **drumchla** secht
 slightheadh.
 * Tigfa ar **aisa** anall do n m . sa crand rer síl ísa a fuil.
 Fógra **áisa** ar Chloann¹ Carthagh . do roinn chíos² ar Chonall-
 charbh.
 30 Cernad Milbél fa marbh dhe . ann riongér mar an **rinnent**
 * Rí na ndúl an rí do-roighni . do-ní úr don **coinnli** chríon.
 * Ní meide sogh **meine** milun³ . lár ar ansogh.⁴
 * Asdegh racha don n'ins⁵ . **béinnai** sligh⁶ ndatha ad duadhui.⁶
 Bró bhord agus⁷ bró **bheinnai** . is mó is ord san Éirinn.
 35 Ga cend **beinnai** dar⁸ benadh . gerr on deibhisi a chaithnagad
 * **Beinnai** ógh ar bhuir n-agard⁹ . sligh ré treibhisi⁹ tallamun
 (da-rinnedh sin ón beinsi ban)
 Ní fer **gráda** dh'¹⁰ Éirinn é . gu mbé an fáda Féilim fáor
 Mór do bhoing d'm gu dráda . **gráda** rígh an chroinn chésda
 * Ní bhí **búda** dá mbí ad thugh¹¹ . gan trí chúpla dho¹² chapl bh.
 40 Cumnigh go bfuil a rí ad **rolla** . fuil na trí gColla ar do chúl.
 A chion Bríain Sléibhi Snechta . Éirí ad dhíaidh¹³ is **díllechta**.¹⁴
 [Nocha n'áir dall ar domhan . caidhe speach fa sgáideann bhois 1]
 ga¹⁵ magh foda lom a lughend¹⁶ . ga poll **roda** a gcuirenn chois.
 Lé **hesgra** airgid an uain . an úair airgid **esgra** óir.
 * Ríoghna is coin na gCiarroighech . soir na **dhíorma**¹⁷ dedhenach¹⁸
 45 Fúair sebac Sléibhi Lugha . socham¹⁹ far bhris béllugha.
 Ben fínn ar drumchlár **dumba** . os cionn churchán chréduma.
 * An brég nar fálaigh²⁰ a **dumba** . cred fa dtabhair **luga** lé.
 * Sreabh fíar ga²¹ hibe dho bosaibh²² . slúagh na **lighi** a gcosan
 chró.
 Fíongfídh²³ leth a gcos²⁴ ad chána . dá mbeth cros gach **ágha** d'fir
 50 * Cádth na colla . báidh a **thonna**²⁵ na trócaire .l.
 A gcóir a gclais **chludhe** teilgthi . as lais chuire²⁶ teinnu a dtor .l.

* C² *begin*

¹ ag cloind H, ag cloinn P	² cros C ²	³ meide sogh méine milun P
⁴ ansadh P	⁵ sleadh P	⁶ adiaighsi C ² , ad diaighsi P
⁷ C ² , 7 P	⁸ ar ar H	⁹ Read trennha ?
¹⁰ atigh C ²	¹¹ do P	¹² ar P
¹³ dílechla H	¹⁴ ge P	¹⁵ ad diaigh H, adiaigh C ² , ad dhiaigh P
¹⁶ degenach C ² , deghenach P	¹⁷ faghun P	¹⁸ lughend C ²
¹⁹ fol C ² , fol = P	²⁰ do bhoisibh P	²¹ an díotna P
²² Fugl. H, Fíngfídh P	²³ choss H, chos P	
²⁴ sic P, Cána mo cholla . loidh a tonna C ² .	²⁵ chuir C ²	

- Ní chuir fund do **meanma** mór - nach derna dhúinn do dhobron.
 Gach **ráma** bán ara mbáduibh - lán láma lán ábuir ann.
 80 ^b Cloch medom do **dhornchla** dhét - senóir sód na Sorcha súd.
 Mé mar én 7 hé a **róinde** - mé is béil na cróine ar mo chuid.
 Re lucht dom do **chura** a coill - con ga¹ roind ar **dhumha**
 nduud l.²
^b Do-geibh sí gotha gránna - s do-ní **fotha** a faghal l.
 Do dhíth í Eaghra mas fir - ní fríth sín acht **Feabra** súar
 85 Mór mharr bentur don chruine - lecthar crann le **casnaighe**.
 Ó Gadhra gum³ chora⁴ a cách - tráth **chora**⁵ snadhma ar an síth.
 Os cinn an chúa n ar an cēibe⁶ - a fill fuair an **méire** mhe⁷
 Máe-faith t'ferg dá n-éiste ar ndan - a **éusgi** derg os gach dhún⁸
 Dilaith sin tromcanthme at tise - **torcuirthe** ó mhuir tréisi -
 90 Ní bhí gan bronnadh dhí an **dídai** - is⁹ ní bhí an **bróidai**.
 Gontar **consapla** chath mBreagh¹⁰ do rath mhórsmachta míledh¹¹
 Ní thag Gall a ngoir dhuid - nach slug a **boile** an tann tig
 12 Ar crích Cuind ní fuil agra - fa cuir chuig ar **consabla**.¹²
 Do sgor fráchda foimíata - ní máelfa clodh corrmhúta.
 95-7 An finuchróssa ó fuil¹³ a síl - ag soim imthóssa an airdrigh.
 Fear do-ní deinne ar gach ndírma - eigrí an iarla.
 Fín donnfedba¹⁴ ag dul d'U¹⁵ Néill - céir ag cur **connealbra** a
 ccaidh.¹⁶
 100^b Do lín tuile uirra écin - **drumchla** in murgí gécgil glaiss.
 Bít ag imchar chéirí as chopán - **méinne** macámh.
 Sínter¹⁷ **béinsí** geal do gháib - láim ret féinsí re seal súain.
 Doba Lhéid g i mbleidh¹⁸ ndeghoir¹⁹ **ageille** a²⁰ ég fa seanóir súaire
 Do sbairn sa²¹ tealag a tigthe²² - maithm ar chnedhaib **tiene** tug
 105^b A rí fan rígh righaisí - do bí ar tír na **thánaisí**.
 A cinn seacht **laithí** don fleidh - na maithí ag techt dá tigib
Móta geal na gríanCrúachna - tech óla na hóigríгна.

[Only in P]

- Cé madh gearr cairde na **comha** - fearr ier tTaidhyne an **rogha** rug
 D'iomad **rogha** ag D'ia dá **dhiomda** - fola cía dá tiobhra ar tós.
 110 Beannachd leis an **rogha** rug - o Mogha neamhmbochd Nuadhad.²³

¹ da P² ar dhumha ndonn no ar dhunhuigh ndonn as .c. ann *add.* P³ dom P⁴ cora H, chura P⁵ cura P⁶ Re lucht ccúain os cionn an chéidhe P⁷ mé P⁸ don P⁹ om. P¹⁰ a ccaith Breagh P¹¹ an mhileadh P¹²⁻¹³ A ccrích Chuton in fuil agra - nar chuir fa chuig chomapla P¹⁴ a bfoil P¹⁵ donnfedhbha P¹⁶ do P¹⁷ choimeadhbha a ccaidh P¹⁸ Saithtear P¹⁹ mbleghu H, mbleighí P²⁰ ndeaghoil P²¹ om. P²² san P²³ tugtha P²⁴ Núaghad ms.

Tráth ~~casbarta~~ do ionnsuigh . níor bh'easbagta an t-inmollsom,
 Rí Teambra an té ga bfuilim . as é a ~~mheanma~~ mhothuighim,
 Ar ndul síos dá ~~mheanma~~ mhóir . fóir Eamhna gan ghrios na
 ghruaidh.

- Inghean Murchearthaigh bhreaghdha í Bhríam go ~~meanma~~ mór
 115 Fúair ~~comha~~ nach creidthe a méid . ní féid ~~dola~~ seice súd.
 Día ní da ~~ndíoguibh~~ do ghabh . na díoghuin as sía saoghal.
 Tabhruidh ní dhamhsa ar mo dhúam . a ní 7 ~~almasa~~ a n-éúair
 Mór mbráighi do-bhir na brugh . ~~ráimhe~~ an fhir aga n-ionramh .

(Mór mbrágha .l.)

- Lór d'~~fótha~~ gan adhradh¹ dhi . adhbhur mór gotha an ghnáthi,
 120 Goill dá bhfógra as ~~fatha~~ sgis . fégra catha in gach cáoidhis
~~sdíoma~~ bruit h'eich imtheachdugh . dá breith dhuit re ndonuchor-
 cair

- Glasa na cráobha os a ccionn . ~~asa~~ fionn cáonna um gach coll,
 Tungeadh sé an ~~sómpla~~ cosmhuil . córta é iná an t-adhbharson.
 An úaimh re mbí ad ~~bharánta~~ . sí ar n-úair as ionasómpla,
 125 Díoth cáolaigh dar cCloinn Néillne . Goill d'éirghe ar tháobhuibh
 táibhle.

Lía iná ~~rúainne~~ ann re n-áireamh . búaidhe ar bharr na bhfáinn-
 eadh bhfiar.

Gach djal cas do chéibh Móire . ní léir as an t-énróinne.
 Ceiridh² som tromthaurthi ad thírí . ~~torchairthi~~ an mhoir mhíns
 amuigh.

- Do reac sé an srian 's an súsa . as cian é on ~~iomthúsa~~.
 130 ~~Pónaire~~ drumneach dá dhódh² . mór ccuimndheoch óluighe uadh
 As fréimha loma leabhra . méra corra an ~~choinnealbhra~~.
 Flaith Fáil car an chsómhlaithí . ag car áir na henlanthe.
 Fúair nead lón gach re ~~laithe~~ . teach sanhi láimh re Life.
 As iomdha bha Mhagh Macha . ~~diogna~~ datha ag car cheatha.
 135 Ar mbuam ghuine an ~~ringene~~ ris . innte fuair lúbhe a leighis.
 Na boghabhla cáomha cuir . comhurdha Aodha Eanghaigh³.
 Ciodh achd ar ghrádh no ar ~~ghráda~~ . clár ~~págsa~~ d'fhuir on
 Aodhsa

Ní mhair dheid a ngnáth do ~~ghráda~~ . ní chreid cách an tráthsa
 thú.

- Meic ríogh san ~~fochla féinneadh~~³ . fion gléigheal ortha d'áireamh.
 140 Ag sin tall an ~~fochla féinneadh~~ . mall as dolta d'éinfear ann.
 Mó as trom don chlí ar cciontuine . ní long í gan ~~ancaire~~.
 Ní gan lón do bhí an ~~bháda~~ . do-ní ar bhrón do ~~bharáda~~.
 Ní bhrisfeadh³ síne sról nduinn . ag bung litre óir ar eang.
 Grán is é corera ód chathuibh . corca tachair é a n-sthir.

¹ aghr + ms.

² dhógh ms.

³ féinneadh ms.

3. ¹ **MARBHNA**, don marbhna, med na marbhna, na marbhna, na marbhnadha, dona marbhnaibh,² dona marbhnadhaibh, med na³ marbhnach 7 mé⁴ na³ marbhna, iarr⁵ mharbhna 7 ⁶ mharbhnadha¹ [ionann 7 so síos P].

Marbna, caomna, labhra,² measca meisci, meirli, oirbe, dlu ghi, tindine, comhda coindhe, ithu, ibhi, cuimhne, suarghu, éirghe, buime maime, uigla, fighe, credha, lighu, teibe,³ oba, fobra, fógra fuagra, éra,⁴ tangsi, data dída [diolla P] taghs, fairesi, oigi, oighe, aithi, aithbe, snighe,⁵ snoighi (7 ni o encheu), turna, cuma .c. (toma,⁶ coma .l.), díse díse (duit⁷, toici .c. (taici .l.)), oili a n-áir,⁸ oile deg, coibthi caibthi coibde caibde, eichra,⁹ rádhra, coire (ón choirechadh), caibne (on baigh), lamdhu lamhda gai (on sdaum), amhsa, amhsaíne (c¹⁰ a smedh¹¹ leis), taidhbhsi¹² taidhbhoisi, obhairsi abhairsi [fobhairsi fabhairsi HP], tarugaire tairgere, cumairce comairci cumairchi comairchi cumairgi comairgi [c. cáol leis íad P], imirci imirchi imirghi, sochaidni, sochraidi, oirthre c¹³ (oirthli l.),¹⁴ brathirsi,¹⁵ onnisi .c. (oírnisi .l.),¹⁶ oirbhiri, impidi, tarcaisic tarcaisi (a n-anann a réim),¹⁷ cethraime, fiadhaile,¹⁸ ámaile,¹⁹ trócaire, fiadhnoisi, urnaidhi²⁰ urnaitlu²¹ [urnoighthi etc. C²HP] furnaidhi .c. (furnaighthi¹ .l.), mírbhuili²² .c. (mírbuilli .l.),²³ comraithne, indráithne,²⁴ aithmhic a aithmhéili, uruma, aighirbi,²⁵ Anabla, Onora Anora [Anára C²P],²⁶ tugha tughu (in tighe [p. 1b] ón phersain 7 on tugha a n-agaid), inann gabaid, gach aonm díb d'uathad 7 d'ilrad 7 do .l. 7 a réim ag anmain innta²⁷ dona toicib .l. dá chonsaíne [ann P].²⁸ cáoine, coinne, uilli uile (a n-anann a réim), fi minnte iminde, airdhi áirithi, aididi [ón umhla P], inisi, torba tarbha, duilghe doulghe,²⁹ deimne, aumne, airghu, sechna, aumnaíne, [doimnui C²] dochraidi, fairsinge, daírsine, maithmighi, connaibí, innarba, mochóirghu, moicherghu, iarmérgi, eisérghe, inneirghu, coméirghu, naemhaidhe, nomhaidhi, inann ghabaid 7 marbna. duine cuimhnech .c. (duine cumhnach .l.)

[*Only in P*]

Síle, Áine Maire, agra, togra tagra, togha tagha, ionmhaine,

¹ *na marbhna* [C¹] *na marbhna* [C²] *na marbhna* [C³]

² *marbhnadha* [C¹] *na marbhnadha* [C²]

³ *oirbe* [C¹]

⁴ *éirghe* [C²]

⁵ *meirli* [C¹]

⁶ *meirli* [C²]

⁷ *meirli* [C³]

⁸ *meirli* [C⁴]

⁹ *meirli* [C⁵]

¹⁰ *meirli* [C⁶]

¹¹ *meirli* [C⁷]

¹² *meirli* [C⁸]

¹³ *meirli* [C⁹]

¹⁴ *meirli* [C¹⁰]

¹⁵ [H] *meirli* [C¹¹] *meirli* [C¹²] *meirli* [C¹³] *meirli* [C¹⁴] *meirli* [C¹⁵] *meirli* [C¹⁶] *meirli* [C¹⁷] *meirli* [C¹⁸] *meirli* [C¹⁹] *meirli* [C²⁰]

¹⁶ .c. Anara [l.] *meirli* [P]

¹⁷ *meirli* [C²¹]

sáoirsine, tórumha tóruimhe, buile boile, urchra orchra uinge unga, foighdhe, séna.

- 145 ^{2b} Brian Bora me idir bronn renn as cend **nómaidhe** ar gbleor nGall ¹
^{2b} **Áirgi** ag dul ² ór nDiarmaidne . do **cradh** ármhe énmuidne ³
^{2b} **Maídmughí** ⁴ 7 meghair ⁵ bras . a n-íarmérgi 7 sí soias.
^{2b} Terc nech dá **chonnaibhi** a ch ⁶ . do-ní ar **comairgi** acht ⁷ cleth (⁸ é
^{2b} Ní **racása** idir d'foigdi . ór ní maib mo **mochoirghe**.
150 ^{2b} Mughí loma lesaibhne . lubhí ⁹ orra ag **oiséirghe**.
^{2b} Do nocht an bairille beg . t'aininne ort a Ulleg
Do-ghénsa **marbhna** mbláth mbug . do ráth bur n-anma a esbuic
Tuitfid lé saer a snadma . mé ¹⁰ red ¹⁰ **marbhna** a chráeb Chlidna.¹¹
A lucht do bhí ar **mesca** móir . do-chóid sí bud ¹² desda dhíbh.
155 Imda ad lis geimh agus ¹³ geibinn . scns na **merli** ¹⁴ a hÉinn iad
Le hosnadaibh eibhadh . a n-orsanaibh oirbedh.
Siad ag **tinme** ¹⁵ a coda ¹⁶ ó chéili . ingni foda is géin glés.
^{2b} Lot ceall ga **tarba** a **teibí**.¹⁷ cend Banbha ní búainide.
^{2b} Maing targaadh m'oba fan úaigh . foda úaim a hAlbain Eóm.
160 Do ghabh sé tráth rer **teibí**.¹⁸ as é as fáth ¹⁹ dá foughide.
^{2b} Do dathaigh do dergór . do deibh a drech mílla ²⁰
lám an chearda chédna . dá chlar dhearga **dhúda**.²¹
Fian Ghall na ndflaib ac dol . mur dfluir scol re ²² barr mBregb.
^{2b} Commaith **bfairge** 7 fesa ²³ . coimmdha modh maithesa.
Imda fili ga foil ²⁴ oigi . ga figi ²⁵ a toigh oide d'Andh.
165 ^{2b} Do-radus lem m'oigde im ucht . bud tenn lucht na hoibri ort.
Ó nach tic dím **nithi** m ²⁶ uic . na flathí is dír dá ²⁷ díghait
Tráig ní fácbaid le **harthbe** . tairthi chlar fádbug Eithne.
Rí mo chridi 7 ²⁸ mo chara . do bhí ag **snighe** a ²⁹ fála ort.
Tolcha ³⁰ corra in tiri i tá . ar **coma** cíghi cédmhná .l.
170 ^{2b} Gan lucht **cuma** ar cráoib Naisi . truma a ³¹ taib truma a ³² eneisei
^{2b} crís mur soin ³³ a bud dír dísi . na crist oíl díl deisi [i.e. C²]
^{2b} Ná tug ³⁴ cin orra fan im . san fíd ³⁵ da ³⁶ **toma** urim .l.
^{2b} An bairrísh do bhí a coill . do-ní **aindisle** d'laruinn

(díslí duit do chanamain is cóir.³⁵)

Nír melladh fer carti an chonáigh . nem is **taice** d'fogháil ³⁶ ar .l.

¹ ghall C ²	² dol C ²	³ aonmaidne C ²	⁴ Maoidbmughí C ²
⁵ meghair C	⁶ gcli C ²	⁷ í C ach C ²	⁸ laighí C
⁹ mhé C ² H	¹⁰ led C ² ar do H	¹¹ chubra P	
¹² bhudh H bhu P	¹³ is CC ² 7 HP	¹⁴ merbh C merle C ² H	
¹⁵ tinnmhe HP	¹⁶ gcoda C ²	¹⁷ thibe C ² , tteibe P	
¹⁸ ier díbe C ²	¹⁹ as e fáth C	²⁰ mhíla C ²	²¹ dbríolla C ² P
²² le C ²	²³ blesa C ² P	²⁴ bfoil C ² P, foil H	²⁵ fidi C
²⁶ mh C ² H	²⁷ dha C ²	²⁸ is C ²	²⁹ oiw. C ² H
³⁰ om C ²	³¹ san MS.	³² Ní thug P	³³ sa fídh C ² , fa fíodh P
³⁴ ga C ²	³⁵ i add C ² , é P	³⁶ dfagair C ²	

- [2a] ^a Mór loine fa lucht an chruith ¹ . ucht ar **thoicib** ná tabair.
 175 ^a Is domain an oile **n-úir** ² . nár folaigh clúim Moigi Maín.
 Fulang cneadh na trí tairngi . **caibdhí** ³ ler geab sí **suirgi**.
^{ab} Sé go hoidhchi idir armaib . **coibchí** in Calbaigh hé d'ingin.
^a **Eachra** chinn Ó cConcobair . a rinn debtha dingfidhir.
^a Ar clann Fheóraisne sa **n-eachra** . beóluine i n-am debtha díbh
 180 ^{ab} Feidm ⁴ dod t'**eachra** foiléimigh . i mbeirnd debtha is dodhéim.
 Fáth far mbeirt beith ic **coiri** . mun cath ⁵ ar chenn Maenmuighi
^{ab} Dá mbertha ar cách gan an cath . ní budh tráth debtha in domhnach.
^a A cath damadh **caibní** a n-áonta . daingni ná ⁶ clach áelta íat.
 Érlam scolárda do scrib . dérgadh rígh **solámhda** súadh.
 184-5 At bruidhin ⁷ bric . bíd ar bélaib ban **lámduighi**
 fín súar fínmer . ad chúan a inghen Árlaighi.
^{ab} Ní thabuir cách **aídidi** d'Áed . faididi in fer.
^a Tét úainde ar ⁸ lón mur lousi . lór ⁹ trúaighe na **tadhboise**.
^a In **fobairsi** bó do-bheir ¹⁰ . mó ina anaibsi in eneigh.
^{ab} Ar mo' chúl do Chloinn tShuibhne . dún doba coill **chumarghe**.
 190 ^a Rug ort snírbh ¹¹ . t' ¹² **imirche** tocht a ch dar cennaichne. ¹³
 San ¹⁴ láthairsi ¹⁵ gibe ¹⁶ a báigh . táir **bráthairsi** ¹⁷ Dé fa deóigh.
 Do dealbh soin trí teghdaisi . a thoi dob í a oirneisi.
 Fir thréna ad luing luchtmairsi . nach géba ó thaind **tarcasne**.
^a **Ceathruime** cidh ima fúil . cin leathbaile na lenmain.
 195 ^{ab} Gid bert glíadh ní bert bisigh . do Brian techt on **tairgsosin**.
 Beridh gell ar úaim uirre . eng do fúagh ¹⁸ tre **ánuille**.
 Saltair d'éis a **hurnuidhe** . cantair le géis ngeilMidhe.
^{ab} Rug cáinte as **oirbeiri** . glas ar t'fáite ót **urnuide**.
^a Do-chí gné n-aistir ¹⁹ uirri ²⁰ . cangadh é dá **urnuidhe**. ²¹
 200 ^a Gá dás mé dá **mirbuile** . achi sé d'fás ó ÓghMuire.
^a A chombráithre úaish is áil . **comráithní** úaibsi d'fagháil.
 Fledh aga gar n-oirbhire . fada le fer **bfurnoidhe**.
 Na hilgárthu ²² don táb thall . gláodh na **hindráithne** ²³ agam.
^a Dfa do chabair na coisi . ar a tabair **tarcosai**.
 205 ^{ab} Ben ag ²⁴ congmaíl mo creiche ²⁵ . ar fer d'foghbaíl d'**áirithi**.
 Gun tuind atá a ²⁶ **aithméile** . mná ar búind gan a firchéile.
^a As í an **urruma** fada . a dubmala Diarmada.
^a San Oilechsoin ²⁷ dá n-ana . ní d'ouresbaid **urruma**.
^a T'ogirbe ²⁸ ar an fáil . a romerigi ²⁹ in rígh.

¹ chruib C² anúir P³ caibghu C⁴ Feind or Feind (sic) C⁵ fan ecath P⁶ ina P⁷ deug(h)on MSS.⁸ ar ar P⁹ mor C²¹⁰ An abhaira bbó do do bhir P¹¹ altered from narb C, narb C²H¹² h H¹³ cennachne C¹⁴ Sa P¹⁵ laithirsi : brathirsi H¹⁶ gídh hé C²P¹⁷ fiandh C¹⁸ an aistir H¹⁹ uirthi C²H²⁰ uroughthu C²H²¹ ilg., ind. C²² a C²²³ creithe C²⁴ am. C²⁵ oilecsin C²⁶ augarbi C², augarbi H²⁷ romheirgi C², romerigi H

- 210 ^{ab} **Ó Anábla** ¹ do cheig cradh . dá rabh ferg fadálta ² ar fer
^{ab} **A Anóra** ³ acht nach ég damh . méd m'ansódha ní fedar
^{ab} **Mac Onóra** ⁴ m crotha caoin ⁵ . ní gotha romóra a ráidh.
 Gofraidh Finn .cc.
^{ab} **Innsi** chailras chuódonn . parrdhas ⁶ innsi Hérenn.
 Tall fiad as a fiaduile . do ríar a bharr Bóruime.
 215 ^{ab} **A dháoirdeig** buidhe na barr . ac **dluighi** na fáinnlearg bhfinn.
 Ní ⁷ bhía an oile dégsi ⁸ [2b] am díagh ⁹ . nach foighe ¹⁰ **Ó Briain** ¹¹
 d'éicsi úaim. ¹²
^{ab} **Móide** ¹³ do béd fear Féil ¹⁴ . a ben d'ég dá aithméli.
^{ab} **Neasa** dó Torna ga thoigh ¹⁵ . ór mó dá thorba tárraidh.
^{ab} **A scian** 7 **Conna** ó coindhis . rian foghla fan oirnis úd .l.
 220 ^{ab} **Fer** gach uile ¹⁶ a n-imbúaladh . fer Dubhi do dingébadh
^{ab} **Do** bí gér chabair chindti . sí ar agaidh na hirmindti.
 Nach bed sochraide mar sin . a adochraide d'ég énfir. ¹⁷
^{ab} **Amam** crád as cumhnach ¹⁸ linn . lán an turlach go tigm ¹⁹ .l
^{ab} **Gá** d'ulc mé ²⁰ gan mothugadh . a purt ²¹ na sé sochaidhedh.
 225 ^{ab} **Barr** na ngég uile re n-idnaibh ²² . uile ²³ dég gun fidhbaidh orit ²⁴ .l.
 [Only in H]
 Caidi an sluagh ané anois . a Dhé as truagh an tadboisi.
 Re t'oirecht d'éis do brátrech . bí gu cundail comráithnech.
 Tuile Dubgall ar a druim . ag dluigi a hurlann n-álann.
 Gúais do sebhcaib Toigi Tái . dá ndergtar dáib oile n-tír.
 [Only in P]
 230 **Geibh** ad cridhe do chródha . beir sidhe ar an soisgela.
 Beag sin d'ulc bur n-imircho . sibh a ceurp da[r] cceannaichne.

4. ²¹ **COMHA** .b.,²² don chomaidh, méd na comadh, na comtha, dona comthaibh, méd na gcomthadh, far comtha. c. a sínedh leis ar illradh.

Comha, eala, berna, lerga, seaiba, esga, úama, calbha, adhbha (ó dá chéill), [an tráth téid a réim asda H], ula íla, eala (ón ulaidh, ola .l. ón chéili sin), cumha, sola fala, ²⁵ leaba (as a téid a réim),²⁶ tuighi tugha (na leaba na lebtha .c., na leaptha .l.),²⁷ slighi, tenga, léne, tene (diadh), tene eili mann acht

¹ fadálta C, fagálda C² ² anara C ³ onara C ⁴ caoin C²

⁵ parrtas C, parrghus C² ⁶⁻⁸ ria a boile deigsí H, bhía doile dheigse P

⁷ diagh C² ⁸ foighe C ⁹ Brian C ¹⁰ uaim C

¹¹⁻¹² as béd fear na féile P ¹³ ga tigh CC², aga toigh P ¹⁴ uile P

¹⁵ aoinfir P ¹⁶ cumnech C ¹⁷ o dtigm C², go tteighinn P

¹⁸ mhé H ¹⁹ bpart C² ²⁰ ig(h)naibh MSS. ²¹ oile C

²² This section is omitted in P; in H it is combined with that headed Troigh below. ²³ Eala H

²⁴ sic C²; na leaptha .c. na lepta .l. C; toga na leaptha . . . tuighi na leaptha H.

* a mbeith¹ .dfer.,² aghadh aighedh,³ cora cara (ind éisc), acht
 * siad a ceathrur caol ar illradh 7 gurab hé méd na haighthi as
 cóir aca araon,⁴ cin b. * acht na ceananna 7 mar gabas,⁵ seisc
 (as a téid a réim), fánuidh, inann⁶ a ghabaid acht ó ulaidh suas
 d'úathadh 7 d'illradh dá n-imarcaidh, leaba mur sin.⁷

Rún idhan gut faísidinsi⁸ ar chúil iladh fáiseagaisi.

* Bar n-ucht aráon ar olaidh - lucht loghaid sa ráon remaibh⁹ .l.

* Fúair coma nach creide a méd - ní féid dola seici súd .l.

(acht munab¹⁰ .c. d'innsce airchisi)

235 * Clár findergadh a aighthi - d'imdergadh rob anathne.

* Ní náir imdergfa a n aighthi¹¹ - findergtha an chlár cuartaighthi.¹²

* Fer itir a thech 'sa thughaidh - ar fedh chrech i Chonchabhair .l.

* Teg 7 tughthi na bhun - gan tughthi tre fer n-Alman.

* Ní gellíadh fregra¹³ don frimhfáidh¹⁴ - d'egla ar tengthadh ndígá r¹⁵
 ndoirb.

240 * Cosc a neime ar hagaid n-óg - cabair an toni a Tárlnoid .l.

Fergal R. cc.¹⁶

* Rúaig san tone a tarla sé - dob é an t-ere anma hí .l.

* Mór gach tone a tigh i Thresaigh¹⁷ - fir reme go slesaibh súas.

* Lán cairthi chúam na Suca - in úair d'¹⁸ athli a n-saruta.

* Tú gan cinaidh¹⁹ ó cholaind²⁰ - cnu chrolshang idhain th'²¹ ana m

245 * Ó lebaidh an chuill chorera - legair le hÍb Cuind cinto

mór do an úaibh ón echtra - le car snechta atúaidh ticfa.

Minic²² ní Cé co contaibh - sechtmhain ar mí hé a n'Utaibh .l.

[dona cintuib .c. (?)²³ H]

* Clúain a comair na geonann - ferann d'olaidh úair m'²⁴ anum.

(c. do chanamain)

Ní thsir sescaidh²⁵ duine díb - do thughthi gach easdaidh²⁶ uir

fir ód²⁷ longbothaibh ag leim - do²⁸ béin gormfochain tigh thú r

* As é an t-ard ó Héibhir²⁹ - Tadhg is ní hé an fánaidh.

250 [3a] * Beiridh céim fir re fánaidh - ar sálaibh Neill ghul Glunduibh³⁰

* Fis a leba ag barr Broine - loighi ar crann seada sleight.

5 ROGHA .b, don roghain, méd na roghan, na roghain, na

¹ siad araon H

² illradh cael acu o thengadh anuas H

³ faísidinsi C

⁴ remaibh C²

⁵ muna | ab C, muna C²

⁶ corr. from faithchi C, a faithci C²

⁷ cuartaighthi C²

⁸ fr. C, fr. C²

⁹ fr. CC¹

¹⁰ ndighghair C²

¹¹ Thresaigh C

¹² om. C

¹³ cinaigh C

¹⁴ a geolainn C²

¹⁵ t C¹

¹⁶ Menic C², Meinic H

¹⁷ The .c. is illegible

¹⁸ mh C²

¹⁹ sescagh C, sescaid C²

²⁰ easdough C

²¹ od H, o CC²

²² ag C

²³ beinir CC²

²⁴ glunduibh C²

roighní, dona roighnibh,¹ méd na roighnedh, méd na roghan, tug roighne lat.²

Rogha ragha, guiba, lurga, glotta, orca, orda,³ inann gabaid⁴ acht rogha d'uathadh 7 d'illradh dá n-imarcaidh⁵

¹ Do len an t-athmoladh air . fer na hathroghan⁶ d'iarraidh.

Biaibh⁷ núaidhe trea dtíebh⁸ tulgaidh . lurgain chrióbh n-úaine um Aildin.

Soghdaí do-bhair tre boghaibh . bloghad sin oirdne ibhair

255 " Imda hadb sa⁹ grein na¹⁰ **gulgain** . ói seirg¹¹ a bair Bennchar.

[*Only in H*]

Uch a Comdhe críd do-bhair . na roigne d'ég ar úainibh.¹²

A Raghnaill a rí an oirir . nis nach samlaun rí acht roghain

[*Only in P*]

Bhair n-oreuin ghearra mur ghluasad rí . sreatha orthuibh d'fe thibh.

Uéill Ghall eolur let amhsuibh . a ngloltnibh aíl n-égcasmhuil.

6 **DÍGHA**, don dighain, méd na dighan, na dighain, dona dignaibh,¹³ méd na ndighan, tug dighna let.¹⁴

Digha, fiadha,¹⁵ leaca, meaca, dearca, lacha, nácsa, idha, faecha, uiligha,¹⁶ eascumha, namha fer 7 b.,¹⁷ cara 7 ní uil acht dfer, inann gabaid, acht digha d'uathadh 7 d'illradh dá n-imarcaidh,¹⁸ [7 d'uir ar charuid 7 ar namhuid P].¹⁹ Na naimde 7 na cairde " 7 na leicne²⁰ .i. ¹⁹ uile.²¹

260 ²² Ní seas cia bus **dighna** dáib . na righna bui ar do bhannad²³ .i.

Ní bhí acht bladn righna rompa . **dighna** ban do banntrochta .i.

²⁴ Na chúalamair **dighna** ²⁵ díbh . righna tsíl mbuaballaigh mBríain²⁶ .c.

²⁷ Do féid so a rogha do righadh . no no togha **dighan** díb.

Mala tséng os **leicnaibh** lebra . ní bentair geall deaibha díb.²⁸

265 ²⁹ Nocha glan linn dá **leicnib** . im do char na ceannbeirtib .i.

³⁰ **Dearcain** donna . ar breacaib srotha ac saigdeóracht³¹

³² Lachain odhra ar srathaibh Suca . **lachain** gorma chuca ar chúairt.

³³ Dar let is cloch ar na ceugal . an tech os loch **lachnach**.

Mac Móire ga **húdha**³⁴ as ferr³⁵ . gur fóire³⁶ fíra Érenn.

¹ roighneil C

² let C², leit roighne II, gan roighne P

³ ordo C

⁴ ann C, iat II, iad P

⁵ athroghan C²

⁶ Fídh H

tre tiebh C, tre thaeibh H, tread taeibh C², te a ttaibh P

⁷ sa a P

grein n) na C

¹⁰ ói seirg I

¹¹ uainibh MS

¹² digna } naib C

¹³ iat dhaghna II, gan dioghna P

¹⁴ fiagha CHI¹

¹⁵ igha, rogha MSS.

¹⁶ uilledha C²

¹⁷ d.fer. 7 do .b. C²

¹⁸ imarcailli C²

¹⁹ *Follows l. 277 in H*

²⁰ bhandail C²

²¹ dhaghna C²

²² mbraon C

²³ dhi C²

²⁴ saighdeoireacht P

²⁵ húdha C², húgha, huigha CHI¹

²⁶ ferr MSS.

²⁷ ga fóire C², da fóire H

270 Maolfadhb sé dealg no dhá dealg - selg ar fáechnaib as é a ord

^{4b} Ní cneadh is cóir gan dighaib - ní kákalh gan uillíghain.¹

('gan a slicht ort' a chiall)

Na n-²gan uillíghain t'era - r' a cor' gheobh trena thá

Mo náma ma cúl chothacogh is - duna h' ar a hantle d'as -

³ Maing tánuic na geenn a cúl⁴ - na trí námaid do mull mo

275 ^{4b} Is tene gabais go grod - san is neme na námad.

^{4c} Is bú trí fiadhna in fersam - is - d' a cúl a n-éipharsam.

[Not in CC²]

A charaid in Mhael Mithadh - mar ghael charuid comhothugh.

[Only in P]

Na foine do síol ó seo - in ghael d'haibh 7 díoghain.

Ris an ceór gur gheabh gailh - fiadhna⁵ dhoibh cneadh an choigla

7 DIMDHA⁷ b. don dimdhaidh,⁸ méid na dimdhaidh, na dimdhada, dona dimdhadaib, méid na ndimdhaidh, fech dimdhaidha.⁹

Dimdha, ceardcha, áenta, urra orra earra, tennta, osna, glaist, comula, comra,¹ ola (thuit ort), calta (in tair² 'tic duu'³ ar a d'ereidh⁴), cuile, beatha, seiche,⁵ cora (na cle rech, 1 a n-ailin h), inann gabaid acht o chuididh⁶ suas d'áathadh 7 d'illradh⁷ dá n-inarcraidh ; do .b. is cóir lat⁸ an tráth sin leis⁹ acht dimdha.¹⁰

280 [3b]¹¹ Nir thuall acht crann co - dhimdhaidh - da bi fella dh'ann d'abhlabbh.

Fá san¹² guin ann d'énaentaigh¹³ - t'fuid in dann fá ndígeoltair.¹⁴

¹⁵ Tús t'éine sul¹⁶ t' a tennta - leigh an cherdcha a rí rompa.

¹⁷ Nochtfa sein a dimdha duib - gé deir¹⁸ gu ndingna¹⁹ díghad

²⁰ Ní bec an méid ud d'Ulltaibh - Ulltaigh súd teid san tenntaigh

285 Ben do-ní osna a nEman - do bi an corsa a gennemain.

²¹ Do ben do guth iman nglaisi - san²² sruth a bhean a si áara.

¹ arliogain C², fuilligham C

² ar an aith. C² P

³ fagha MS.

⁴ dimghaidh C, diomg. C², diomdhuigh P, and so on.

⁵ gan diomdhagha P, iar oladha H

⁶ seithu CC²

⁷ om. C² P

⁸ ndigheoltair P

⁹ nac diomgna diomh. P

¹ gel C²

⁷ Dingha C, Diomdha C² P, Ola thed ort H

² conthebhus C² choithéghus P

³ s C²

¹⁶ tráth C² PH

¹⁷ chuidi C², cuile P

¹⁸ sa C²

¹⁹ Tus feine sul P

²⁰ tenntaigh C

¹³ denaentaigh C, daonáontaigh P

¹⁴ adeir C²

¹⁵ ndingna C

²¹ sa C

¹⁴11 uirre P

¹⁵ iad after leis C²

[*Not in CC*²]

- As¹ tu an chur² do cronn na hola³ do tholl do⁴ thieb tana.
 Na roid ag tochta ón teandaidh⁵ corera ó seabcaibh fóid Finntan⁶
 Bean tar Mhuir Cairil do chur⁷ dul do ghlaoidh⁸ tar Bhóinn⁹
 mliregh.
 Cuid an bhochta ar dul as duligh¹⁰ cáir gorta a cuilidh¹¹ dá chind
 Biaidh agamsa ina earruidh¹² mac Donnchaidh í deg Ceallugh.

8. "ELTA (an tráth¹ tic inn uirre²), don eltain, méid na
 heltan, na heltain, dona heltanaib, méid na n-eltan, marb³
 c tana.

Elta, menma,⁴ almsa,⁵ esbarta⁶ (in tráth is .b. na⁷ triúr),⁸
 u cha, cuidechta, bendachta, mallachta, cumachta (fulachta .l.⁹
 caoga, seosa, tricha, cethracha¹⁰ acht dior orra "na gcethrar",
 ortha¹¹ artha¹² (c. a sínedh leis; .l. ruis tenn san tsínedh sín na
 ma leithéid eilí),¹³ Muma, anam .b., dealga (ó trí ciallaib),
 Náóisí, Núadha (acht siat¹⁴ .díl 7 do Núadhait¹⁵ 7 mar
 ghabus¹⁶), mana ghabaid¹⁷ uile, acht o bennachtain suas
 d'uathadh¹⁸ 7 d'illradh dá n-imarcaidh.

¹ Gan treabhadh do-bhar Breghmagh • treabhadh **menman** fir Alvan.
 [.c. on adhbarsin C²].

- ² Rá th Bregh d'athle **esbartan** • le fer nAiche nscurtear.
³ an ad choll fadhbhuig Utaigh¹⁰ • binn foghad a n **espartain**
 205 ⁴ Fa **hulchain** an mbertaigh • go hordail an echmarcaigh.
⁵ A chunt ar sleibh nair Ealsa • fúar do chéim gach **cuidechta**
 sé line do bean a broid • sé míle¹⁷ cuendh ar **chaocait**.
⁶ Enfer dég **tricha** cath cruaidh • tánuic a n-éinn amirúaidh.
⁷ Fearr fa dhó inn assa¹⁶ aithear • nu mo má¹⁸ inn **arthan** hé
 300 ⁸ Deredh enicht na cúic **Muman** • ar icht curadh fóid Adhar.²⁰
⁹ Lá éigin tar éis na con • tug éngul co²¹ Dun **Delgan**.
¹⁰ Fa selgaibh im eichibh Cualann • snithur²² **delgain** gualand ngeal.

[*Only in H*]

- Na **healtain** do chor ar céill • as blogh d'fertaibh in líreín
 Inghean Mhuirchertaigh bhreaghda I Briam • go **meanma** moir.
 305 Teag doirche a ndaigh na hechtra • biaidh cordhiche gun
 chuidechta.

¹ am P	² cronn P	³ a P	⁴ thian H
⁵ <i>This section is not in P</i>		⁶ uair II	
are C, uair C ² , ar a deireadh II		⁷ iat II	⁸ b. add II
⁹ na na C	¹⁰ ortha add. II	¹¹ artha add. H	¹² a mbeath II
¹³ .c. dá nmarcaidh 7 mar gabus ass II		¹⁴ uathug. II	
¹⁵ uiaich C	¹⁶ mhile C ²	¹⁷ ind asa C	¹⁸ na C ²
¹⁹ aghar CC ²	²⁰ aonghul gu C ²	²¹ snithur C	

Ar dhealgain a ghuallann gile · deargaidh búabhall idhe¹ óir.

Dá isindealgain crund ní chuir · eung a spuir gráindealgaugh
gail

9 **CETHRAMHA,**² don chethramhain, méid na cethramhan, méid na cethramhna, na cethramhna, dona cethramhnaibh, méid na cethramhan, tug cethramhna lat.³

Cethrama, lánamha, aradha, deibedha, ealadha ealatha, alamha buidhe, inann gabhaid; ⁴ (alamhuin buidhe .l.)⁵

² Cethri ceathramna certa · um ronn is rídh n-agenta ·

ní síl trebtha gan toradh · i ndíl cethra cethramhan.

³ Tucsad ubla a clonn⁴ Connaigh · ceonn cumra na gcethramh-
naibh.

310 Bidh don⁷ leithech⁸ leth curadh · tech leithech⁶ na lánamhan.

⁴ Ar anmhla teid mo thiend · ceann m'aradhna ná léig km

⁵ Ticc goil a ngráidh Núaladha · in úair do loigh lánamha.

[*Not in CC*]

Land a lann na haradhan · do dhail eirand do chuireabhar

Ar éine críd .m. anma⁹ · ná .m. na lánamhna.

315 Ní tlagair a dtogh aithar · ó som d'arradh ealathan.

Eamhuin nocua n air · and (?)¹⁰ · ag deghad re deibhedhain

[*Only in P*]

Tug do chúach dearg dofnadhna · ar cheard luath a ealadhna.

Ar ghabhabhair do ghoé an chroigh · do-chóidh sé ar alamhuin
úairbh

Smúal re haghaidh n-alamhna · samhail ghrúadh l gheidhaghra.

320 Fad aradhna Dé ar a dhoir · do bhoing sé a lannmhla inn.

10 **LÁNAMHAIN,**¹ don lánamain, méid na lánamhna, na lánamhna, dona lánamhaibh, méid na lánomhan, iar lánomna

Lanamuin, ceilemain,² oilemain, oiremain, baramail,³ cunn-
amuin [4a] connamhain, canamain,⁴ anamain, fiemain,⁵
cimemain,⁶ genemuin, ceitemain b., cinnemain, sloundemain,⁷
slonnamuin,⁸ creidemain,⁹ crudemain,¹⁰ unresain,¹¹ foghabhair
faghabhair oghabhair aghabhair,¹² foghail faghail foghal faghail
[an bhaile], foghuil faghul¹³ (na sed) P], biadhain, dénam,

¹ ghe H

Lánamha H

gan cheathramhna P, iar lánamhna H

⁴ lat H

⁵ agenta C²

⁶ gclonn C²

⁷ na P

⁸ leathach H

⁹ ag crach na lánamha P

¹⁰ nanagh = P

¹¹ deibhugam H, deibeadhaibh P

¹² In H and P this section is classed under Deathach, § 32 *infra*, in which some of the words given here are repeated in CC².

¹³ sic H¹, foghabhair .g. órra C

¹⁴ = fodhail fadhail

cobair cabair, pudhair,² samhain, díraim,¹ éraim [éirim P],
toghail, deghail,² cogail + cagail,² dighail dighal, riaghal riagha l,
feadhan fedhain,² éraic éric, comaid (on choimhde), lúachair,
luacail, samhail (acht canamain aice), inann ghabaid.

- ¹ Na Bretnaigh² isna banhaibh + a lepthaib na lánamhnaibh.
Fais⁴ náionthe ríghna 7 rígh + ag dín dírna síore slagh.
D'éis degla is fer findUladh + ben le menma ac mallaibhaí.
Lom a cathaibh⁵ tar comaid + comaid d'fein achaidh Oidh.
175 Indha⁶ lánamain san luag + ó iladhaib in ubail.
Crodh⁷ do chonnamhain a⁸ chruith⁹ + ac dol d'ollamhain
Fhegha¹
Donnchadh moir san Mumam + ac Dal Chais¹⁰ ga chunnumhain
200 An fedan oib in fagh + menadh sgeime ac dhuir do.
Fedhain nachar moil ar maraibh tre fedhaibh Clonm Cochlán
330 Gell na himreana is dú dhi + is tú an ingensa Aine.
Sgáoi d'orcaibh ag aghabhair + ar gortaib ag¹¹ geinemhain.
Do guais ferehon Finnlocha + do sechnadh na samlacha.
Goll re céd mbládhain fa bhúaidh + créid acht fa riaghal ro-
chruaidh
Gid pudhair an méid nach moir + ní cubhaidh h'ég¹² at énar.
[Not in CC²]
335 A dhi imreana uann riamh + ní tan h¹³ ingheansa a Uiliam.
Angher libh na éric úamh + do úair sib ga béilie bein.
Gidh é ar ndon an té do thuit + san ghloimh ní hé ladh éruic.

11 COLAM f.,¹⁴ don cholam, méid an cholaim, na colaim,
dona colamaib, méid na colam, iar¹⁵ cholama

Colam calam,² foghmhar faghmar, samradh, geimread
geamhrad, corghas carghas, abhras c⁴ (obhras l)⁴, sonas,
donas, ponar, tachmac tachmag tachmang, timchel⁶ timchel.²
[tiomchal tiomchall P], nóchad, cubhal¹⁰ f.,¹¹ díbergach, Dan-
margach, Lughnasadh, sechtmoghach, ochtmogat, urradh orradh
enadh (o é nechéill,¹² eirreadh earradh (ó éinchéil),² Lóghan,
deoradh, casnadh, madadh, taibheadh, dulann f, othadh athadh
(on amsir P), fáoienn f, cumsanadh,³ crosdal,² crobhtail,^{16 19}

¹ éirim P ² feaghan feghan C, feghan fegha H ³ Bretnaigh MSS.
⁴ Fais H ⁵ geath C² ⁶ Indho C ⁷ croth C
⁸ a ⁹ chruith C ¹⁰ Dal Chais C, Dal gCais C²
¹¹ C², an H ¹² n eobh eg C² ¹³ fuar C P
¹⁴ Foghmhar HJ² ¹⁵ dena H, gan P ¹⁶ crotail C²
¹⁷ In H the nouns which may be masc. or fem. are grouped together at the end of the
paragraph with the words Agus na ceirtsi síis an uair is feirinnscene so 45.
¹⁸ om dá cheill H ¹⁹ altered to crotail C²

ruathur,¹ ánradh ánrath,¹ isdadh estadh, élang .f., boladh baladh, mares, rath, asbal asbhal esbal esbhal absdal eabsdal [eabhsdal abhsdal P], innem (ón bisech), arbar (ón tslúagh),² tocrádh tacrádh tochrádh tacrádh, turchar torchar, urechar orchar, mamann nemann .f., merball merfall³ .f., culadh, daethar [dothan I HP], oghedh, fídhul fadhul, oghredh eighred, de seal⁴ deisell⁴ .f., tarrang tairreng,⁴ conuall, enecann .f., seinnsear sinuser, tuisledh, tuiséal, *aoibheall⁷ (an callaigh esbag easgab, iarnn⁸ iearnn,⁸ [4b] ferann, tabhall .f. corthar, déisden, neimeth, comar (rit), dunadh (ón tslúaghadh¹⁰), bodach bathlach, peacach,¹¹ contadh, cideadh (an úair nach persa comrádh comráth, innídh imríth, comhall, tainall, ubhall (n. bríghat), branar, brandubh,¹² focann focann, afreann rodhar radhar, amare,¹³ comare, foghbhan foghbann foghfán foghfand, cumann comann, osnadh .f. turrae, *árus, móann .f.¹⁴, loghadh laghadh (on einnech), sluaighedh slaghadh sluaighadh slaghadh, laghar, idhann .f., *eorthann¹ eorthann eorthend eorthend, spirad .f., *comrag, innlad, formad,¹⁵ dermad,¹⁶ deichenmhar,¹⁷ tindabhradh¹⁸ c. (tindabra .l.)¹⁸ feithlann féithlenn¹⁹ .f., Ultach¹ [Ultach HP], Midhech, Laghnech [Gaileangach HP] Mumbnech, Lilech, Breifnech Breithnech, Fiachrach,² Connachtach,² an tráth is .f., gach tír dib inann gabaid (culadh, Lughnasach,³ Lughnusa I na dtíor),³ immhhar, sinuinedh, ilraibh,⁴ clonciar⁵ (an chloideamh,⁵ digenn, tairsech⁶ tairsech⁶ conghand, assa .f.,⁷ anthech c. athach [eathach P] I on dume, ifreann ifrann ifearn ifarn, satharn sathrann,⁸ inann¹⁸ 7 na céideheirtt.¹⁹

[Only in P]

uasnadh, oirear, muirear moirear, géibheann, comhlann, ionadh ionad, iomadh iomad o eincheill, coibnadh, tóiseach toiseach taiseach, imdeal imdeall imtiol imtioll, teirmann, aiscag, cróchar, tóchar, súaineamh, áladh, áradh, beannach, mallach, tochnharc tachmharc, sachmharc, píodrall, iarthar,

¹ anntadh antadh CP, anradh (*corr. from anradh*) anrath C², anradh anradh H
marclaug C maresluagh maresd C²

merfall C ; P *has* nearfall go gearr nearfall nearfall nearth H

o hálid ual P¹ ⁴ deisel C ⁵ tairreng C ⁷ aoth aobheall C

⁸ iarnn H iearn P ⁹ corthar HP ¹⁰ tsluaghadh HP

¹¹ *corr. from* peacach C, peacach C², peabach H

¹² sh H, brandaibh CC², brannamh P ¹³ ladhar H ¹⁴ formad *not* I

¹⁵ deichenmar C, deichenamhar P ¹⁶ feithlenn C

¹⁷ on chloideamh C²P ¹⁸⁻¹⁹ iad H gabhadh uile P

- Bronnadh a ghroug¹ go gérdath - do scoil ollamh nó ánrath
 dúan² gel do-ró don ríghlaith³ - fer gá⁴ liabhraith dhó i
 ndánbouth.
- 355 Dob é a⁵ esdadh do bhrú bháingheal - is tú an lester lóghmur.
 * Clocha némaind in chuarn chláoin - cuim Í Maíl Brénuind⁶ gá
 mbúain.
 * Marcálúagh⁷ is a leth ar iar do grádh a n-ech bialtrúagh⁸ h'fár
 Atá mé ar merball fan mac - munab é Cearball Cormac.
 Nach⁹ trúagh a Dhé misí ar merbfall - 's an¹⁰ tsliigh réidh
 romam.
- 360 [5a] ¹¹ Na chulaidh do-chuaidh rompa na sduaidh umail arrochta i
 Nuachar ech ar anchulaidh - re¹² rúathur crech¹³ Conchobair .i.
 [ór ní cóir culaidh H]
¹⁴ Dá mac damna ní dáothan - sáothur tsíat calma gCrúachan.
 * A ugh¹⁵ aithigh 7 áonmná - canadh sib an cáomlá ar cúairt.¹⁶
 Fúair an dall dáothan do¹⁷ baide - gan tsáothur¹⁸ ann d'uisge.
 365 * Do brígh in oighid do-fúair - nach bím¹⁹ ar uagh oighir Eoin.
 * Teghlach tighi Dé na deiseall²⁰ - as é bile cneiseng Clíach.²¹
 * San lín tarraing²² atá sinn - co lá a tharraing ní thuigim.
 Ná cursi do dheinnigh dun na cuisne eighridh d'fadudh.
 In láoin ar lorg a bonn - fásadh²³ a cholg 'sa chonnoll.
 370 Do lingsean tír tar a táraind - sunser an trír álainn óig.
 Ar n-élódh²⁴ d'éis gach thuisil - duinn od²⁵ dreich mar nualuisin.
 * Dergais²⁶ cráebh Mhálann an magh - cior na tháball do tógbhad.
 * Mad Gall í fa tughí n-iairn - do-ní duine diarm de.
 Slógh Llag ma láidhengaib - do lón tiad ar tháballaib.
 375 * Bean gan líis tre onchoim Lí - sí re shis corrtair ag cáí.
 * A Mheic Dé is deacrach mo dail - peodach mé ósam macám ...
 * Slógh an rí gó ríLundain - ní mór díb nach díbergaigh.²⁷
 * Ní bhíadh na ghoim é d'oighedh - toí Dé muna deónaighedh.
 * Ní háil fromad ní háil óí - lór dáibh a boladh do bhrúdh²⁸
 380 * As é an macgrádh²⁹ ga dám dó crádh óna mó an tacrádh³⁰ il rá.
 * Dá³¹ ingantaibh arna oighedh - rindamuil an rodhare³²
 * Mac Dé fa íód arna falach³³ - doba léir dó an doman.
 * Ar a breith do bí an t-inmhar nírbh³⁴ ingnad dí beith bronnmar
 * Nír³⁵ meisci breith deóraidh³⁶ díb - gur leath do tsíl Eógain Áodh

¹ sic H, groudh cet² dan P³ rífl. C⁴ da P⁵ h' CC³⁶ breunmad C⁷ Marcluagh C, Marcáluagh C⁸ sic P = bialtrúadh (?), bialtrúagh CC³⁹ As P¹⁰ a C³ H¹¹ K H, o P¹² chrech H, chreach P¹³ dtigh C³, tigh P¹⁴ cuairt C, cúaird P¹⁵ a HP¹⁶ ts. C, ts. H, a. C³ P¹⁷ m bhim P¹⁸ ndeisil C³, dheisill P¹⁹ as é an bile cneisíeang cuil P²⁰ tarraing C²¹ fásagh C²² niompodh P²³ duinn od C³, dam o a H, damh od P²⁴ Dearc m P²⁵ dimerg- CC³, dibheargugh P²⁶ don bhíadh P²⁷ macgrádh P²⁸ ar ótacradh C³²⁹ Dar n- CC³³⁰ radhare CC³³¹ íol C³³² m C³³ Ní P³⁴ deoradh CC³

- ^a Nochar fóiredh seacha sinn · **alóighedh** chinn an beatha a mbroinn.
 385 ^a Lá **samhraidh** samhail na bfer · adhaigh **faghmair** ar innemb.
^b Tnúdh re ¹ t'uilli a n-imresnaibh · as rín doine deighlmeisnigh.
^c Do-bér tús an feilhma d'Émann · cú ² derbhtha as dú a ndigenn.
^d Ló ³ do ló gen ⁴ **asbal** inn · as fásadh chind bó gan beinn.⁵
^e Ní casmaíl 7 cealg ⁶ mná · ferg an **asbail** ⁷ do impá.
 390 ^a Dalta Rígh na n-**esbal** ⁸ Eóin · sin gan deóir ndesgadh na diaigh.
^b Dench a digh dá bfuighe an fer · ní íb duine le **deisden**.
 Gach **neimedh** a ⁹ nembáedh · is deiredh don doman.
^c Ní tsáraig **nemedh** Ó Néill · 's ¹⁰ ní derna eclais d'aimréir.¹¹
 Ní faghthar ¹² conchlan **chomair** · budh comthrom ¹³ dár comho-
 raibh.
 395 ^a Meóir led **chonfadh** a chleth Liag · tlad astech a ndornchur ndéd.¹⁴
 Do bí sé tráth nó dá thráth · is é ré cách ag **comráth**.¹⁵
^b Gráinne buidhe ag cur a chochuill · fa bun muine **fochuinn** úir.
^c Conairt ¹⁶ le fer bfinn Chodhail · feadh a **rodhaire** rannfuidhir.¹⁷
 [51] Is ¹⁸ cosmaíl an croidhe ¹⁹ tim · a ngoire an **osnaidh** ²⁰ (sill).
 400 ^a Béra ²¹ **turrae** seocha ²² sár · Focha ²³ is Brian unad aráen.
^b Mac Geróid grúaidh mar **mónann** · úaim a ²⁴ degfóid gu ndénann
^c ní tatháig a trácht nírenn · léibenn bhárc athaídh d'éntond.
Loghadh bó ecbloghadh ann · rann dó ar lethmoladh nír lin.
^d Do-rinnedh ²⁵ **ládhar** don loch · ós ag trághadh don turloch.
^e Ó Sadhba d'ldhlann ²⁶ einigh ²⁷ · labra inmhaíl aithríghidh.²⁸
 405 ^a Imtha im airdrigh Críachna Cuinn ²⁹ · doire airm dúaisigh don-
 chair
^b gach seíath frithbuidr druim ar druim · inchuillg seíath inchuillg
fogfuind.
^c Láech glonmar garg · táeth **foghban** ard dá énbuille.
^d Gach re n-úair ar cliathaibh **cáoir[h]inn** · tlachair do bhúain
 t'ainp[h]ill orm.
^e Fíacla máela ag mac an **spirait** · mar cáenna ³⁰ slat bfidhaid ³¹ bfinn.
 Mac ceithernaigh le cleith rindglais · deich **ndeichenbair** ³² ding-
 mais díb.³³
 410 ^a Cóic dhoirrsi ar daingen Duinn Cúan · do boingsi as a **ainnem**
 fladh.

¹ red C² ² go P ³ Lá P ⁴ on P ⁵ binn C² ⁶ ceard P
⁷ asbhuit P ⁸ riogh neasbal P ⁹ ar P ¹⁰ Gilla Brigide add. C²
¹¹ faghar C² ¹² cothram P ¹³ déd C² P ¹⁴ comradh C
¹⁵ Conairt MSS. ¹⁶ rannfuidhir C² ¹⁷ Ní HP
¹⁸ gan croidhi II gan chroidhe P ¹⁹ osnaigh C
²⁰ P, p. 73, ends: Beirid turrag, and the scribe has forgotten to complete the line
 on the following page.
²¹ Turrae secha II ²² echa II ²³ gach P ²⁴ Dorinde C²
²⁵ ighlann MSS. ²⁶ einigh II ²⁷ athroighidh II
²⁸ airdri chríachan cuinn P ²⁹ cháora C²P ³⁰ bfioghaid P
³¹ ndeichenbair CC², ndeichenmbair II, ndeichenneambair P ³² de II

- * Ar aighthibh delbh do fás **ainnemh** bern na ngrás gur daingean duid.¹
- * Ar nachlán² do lin dá ló, gnám óna mó ar **dtachrádh** trá.³
- * Searraig i Tháil Tamhnaighi, cáir⁴ **erraid** ga⁵ n-ingaire.
- * A chalann **riathurach** rodd, mithigh⁶ duid denamh⁷ carad.
- 415 * An t-áth fa thri timchillidh⁸, ráth Dá Thi arna **timchellaibh**.⁹
- * Cáor **chomruig**¹⁰ an laoiach ó Liatruim, brontair mur chéir cáir-
thaind.¹¹
- * Bláth derg ar gach **cairt(h)inn** gcáem, re táob na learg mblánth-
slim mbán.
- * Geimeal ga chur go húa gCéin, ar ndul ghéill gu **neimeadh** náoin,
Blagh¹² dá héill le a¹³ ferchoinsin, a dam ar mbéin¹⁴ barrthuis-
ligh.
- 420 * Fúar gach adhaigh isin iom, doba cabair údah **ifeirn**.¹⁵
- * Do chaith seal dá aimsir ann, fa neam an t-aimsir **ifrann**.
- * Feoil **mhadaidh**¹⁶ ar bir d'ú¹⁷ Bheirn, dom fir chagaidh¹⁸ 's dá
cheitheirn.

[Not in CC²]

- Atámaid mar tá¹⁹ tusa, ó thánaig lá **Lughnusa** .i.
Cáth na soide ar Sléib an **Iairn**, ní léir dúine diaim dhób.
425 * Dia dom sdiúradh **sealad** soir, gu n-eabhad coin **Iúbal** m'fuit.
Gu nderna mé écht **Ídhuil**²⁰, a ndighail chrécht Dé dúiligh,
San caithir²¹ a crú an **asail**, brathéil²² lasair thó ar tosaigh.

[Only in P]

- Mó a ghúasachd don té do thogh, sé do ghúasachd san **gheamh-
radh**.
- A Mheir Dé na denrach mo leigheas, **peacthach** mé cheileas a
chion.
- 430 Cliair ag mealladh Mairghréige, ní farr **earradh** iomláide.
Liom a leach sa **heirreadh** nuachair, neimhmion an bhreath
úathuibh í.
- Lán gáothie h'onchon go n-ór, **confadh** mór fáothí san bhfiadh,
Flaith Cé a n-aghaidh **iomráithim**, samhuil mé don mhurdhú-
chuinn.
- Beag sin do **chonfadh** an chúain, a fir fúair **torchar** a tír.
- 435 Dá **fochan** ní hóc do-chúaidh, gort fúair a dhóchar um dhóil.
Airthear úainh áoineathuigh as, ar chaoildeathuigh úair eólus.

¹ feadhíbh od bhás gach ainnear óg P

² An achlén P

³ fa ríor as mó an tachradh trá P

⁴ cóir P

⁵ da P

⁶ mithi C

⁷ denadh C

⁸ timcheal + P

⁹ tiomchalluidh P

¹⁰ síe P, comraig C², cormaic C

¹¹ ceáorthuinn P

¹² Bloch CC²

¹³ íet C

¹⁴ ag léin P

¹⁵ Fúair gach aghaidh isin iom, do chabhair údah ar ifiorn P

¹⁶ mhadaigh C

¹⁷ ó C

¹⁸ cog + P

¹⁹ om, P

²⁰ iobhuil P

²¹ chathair P

²² brath- P

- Sé ar sgáth an sgéith **fiachdaraigh** - a féich san áth íocfuidhir.
 Feadh **tionnabhraidh** shiaigh fa seach - giollanraidh each ag búain
 bhoth.
- Leagur lais go mbean **bhaschrann** - sleagh ¹ glus re hais n-ursann.
 475 Bean díom láoidh isin leatrom - ná bíodh h'áoidh re **heineaclann**.
 Tig a síodh a cogur **caluim** - cogadh Ríogh fan abhuill orm.
 Na fáoilinn ag tocht a tír - fáoilinn nach mín corp an chéain.
 Do cosnadh amhlaidh an úaimh - do-chúaidh **osnadh** faghuidh
 fúilbh.
- Cáit a bhíodh re feadh **samhruidh** - sreabh do mhadhmúigh goil
 gheimhridh.
- 480 As ceart do chongmhuis an chúing - ar tteacht an **chorghuis**
 chuguinn.
- A nire ar **obhrus** a mhúé - caidhe an lá nach domhus dó.
Donus gíodh ole ar ollamh - **sonus** ort ní facamar.
 Achd heart **chubhuil** do c[h]leinsín - fa churaidh an **chubhuilsín**.
 Do-chúaidh na flatha a bhíad - na clacha dhóibh nach **drochad**.
- 485 Troid fa éigne ag **íolaruibh** - ag cois Féile as amachuin.
 Do-rinne sé an tír do ² **theaneur** - do-chim é a tteampal na thosd.
 Teamhair ag taitimbeach a gíall - a ndeaghaidh aithchreach
 Uilliam.
- Mór bheanus ar n-íomadh oirne - iongar seabhus cotánle Cláich.
 A mbí ar mháoilinn a fáirge - ní **áoibhill** a féirge.
- 490 Do bhí an baile gan **bheannach** - go raibhe í ag fáireannach.
 An Tadhg do **mallach** Mac Léag - do chraith badhbh ar a heisríad.
 Gabhuís **cáirtheann** ar bhais mháin - is táirtheann lais ar leath-
 láimh.
- Diongna an nósóin na nós chóir - tiomna an **táósair** gan tseandóir.
 Do-ní dubhadh dom dheargadh - an chubhal do **choiseargadh**.
- 495 Maith do bhreidh an **meanadh** mé - neamhomh an féoil dá éise.

¹ sleadh ms.² do do ms.